

An efficient management model for social unrest based on the role of social capital in Kerman city: Practical application of Jihad of Explanation based on the instructions of the Supreme Leader in solving social problems

Alireza Sanatkah

Department of sociology, Kerman Branch, Islamic Azad University, Kerman, Iran
(Corresponding author).

asanatkah@yahoo.com

 0000-0002-6663-7317

Monevar Mansouri

director of high school, Education and Training district 2, Kerman, Iran.

monevarmansouri@gmail.com

 0009-0005-0902-7159

Abstract

Social unrest occurs for various reasons in every country. The aim of the study is to investigate the semantic understanding and interpretation of crisis management students and relevant officials in order to develop a data-based model of social unrest management with a focus on the role of social capital. The present study is applied in terms of purpose, descriptive in terms of method, and qualitative research based on the data-based method in terms of study type. The participants in the study are 20 master's students of crisis management at Kerman Azad University and 5 people from the crisis management authorities of Kerman province. The sampling method is purposive. A semi-structured interview was used as a data collection tool. To achieve the reliability criterion, three methods were used: control or validation by members, analytical comparisons, and the use of audit techniques. The findings show that important factors in the emergence of social unrest include social capital, economic efficiency, and government accountability, with contextual factors such as a sense of relative deprivation and practical commitment to Islam, and intervening factors such as participatory infrastructure and hope for the future playing a role. Also, Jihad of explanation is introduced as the main strategy and economic and social crises are introduced as the consequences of social unrest. Conclusion Jihad of explanation, with a revolutionary and jihadi management approach and utilizing doctrinal, scientific, and practical capabilities, can strengthen social capital and be utilized as an important tool in managing social unrest and disturbances.

Keywords: Social capital, Jihad of explanation, Social crises, Revolutionary-Jihadist management approach, Sayyed Ali Khamenei, Kerman.

Extended abstract

Background and Objectives

Human societies (both developed and developing) are inherently involved in crises and social unrest that occur for various reasons in each country. In studies related to the management of social unrest, the role of crisis management officials and emergency forces is of great importance because these groups, as operational and executive entities, are responsible for providing rapid and effective responses to social crises, controlling the situation, and maintaining public security.

Moreover, these individuals possess extensive knowledge about management mechanisms, which include a set of planned actions, processes, and organized approaches that crisis management officials and emergency forces employ to control, mitigate effects, and restore security and peace within the society. They are aware of the mechanisms that need to be implemented within an integrated and flexible system, based on scientific and experiential principles, to respond effectively and swiftly to potential crises. This knowledge grants them a key role in the successful management of social disturbances.

Based on this, the current research aims to provide a clearer picture of social unrest management in Iranian society by understanding the semantic meaning and lived experiences of crisis management officials and master's students in crisis management, whose activities primarily focus on social crises. In this context, Jihad Tabyin (the clarification effort) is positioned according to the directives of the Supreme Leader of Iran, serving as a guiding principle for interpretations and analyses. The research strives to design a model for effective social unrest management based on this foundation.

Methodology

This study is applied in purpose and descriptive in approach, and it is a qualitative research using grounded theory methodology. The participants include 20 master's students in crisis management at Kerman Azad University and 5 crisis management officials from the province. The sampling method is purposive. A semi-structured interview was used as the data collection tool. To ensure reliability and credibility, three approaches were employed: member checking (validation by participants), analytical comparisons, and audit techniques.

Findings

Factors influencing social unrest management can be categorized into four main groups:

- ≠ Family social capital
- ≠ Effectiveness of economic management
- ≠ Quality of government performance during crises
- ≠ Interpretation of security organizations' actions

Key findings reveal that economic management efficiency, especially regarding justice, economic stability, and political polarization, plays a significant role in reinforcing or weakening social capital. Economic instability and politicization are negative factors undermining public trust and social capital. Additionally, the quality of government response during the COVID-19 crisis—such as respecting citizens' rights and promoting government-public solidarity—impact societal trust and cooperation. International studies indicate that the efficiency of the economic system and government in crises is crucial for maintaining and strengthening social capital.

Regarding the contextual conditions affecting social unrest management, particularly the role of public participation and interaction within society, the following factors are emphasized: mutual heartfelt interest between people and government, feelings of relative deprivation, the gap between government and society, and virtual networks.

Virtual Networks

These platforms can enhance social and civic participation but also pose challenges such as rivalry and the government's difficulty in effectively utilizing virtual tools. Practicing adherence to Islamic values—such as ethics, honesty, respect, and commitment—is vital for social cohesion. Global research also underscores the importance of effective government-public communication, transparency, accountability, and mutual trust, especially in developed societies.

The role of virtual networks in promoting civic participation, creating support networks, and social interactions is increasingly recognized worldwide. Embedding ethical and cultural values in individual and collective behaviors plays a crucial role in strengthening social cohesion, especially in Islamic communities, where such factors are foundational for maintaining human and cultural relations.

Intervening Factors

These are elements that can either facilitate or limit social and participatory interactions. The most important concepts include:

- ≠ Cultural and historical roots of social participation: Cultural traditions such as cooperation, charity, and altruism—deeply rooted in Iranian and Islamic history—can serve as strong foundations for enhancing social participation. Emphasizing the continuity and institutionalization of these values is crucial.
- ≠ Quality of political participation: Lack of political awareness, inefficient political parties, and underdeveloped infrastructure restrict both the extent and quality of political and social engagement. Economic crises, psychological stress, and limited participatory opportunities act as negative factors.

≠ Social apathy and hopelessness: These, along with individualistic and opportunistic attitudes, psychologically and culturally hinder the development of strong social interactions and active participation, pulling society away from cohesion and collective movement.

The findings of this study have notable similarities with global results, including the importance of cultural heritage, the role of political structures, and concerns related to hopelessness and indifference in reducing social participation. The main differences lie in the focus on the rich cultural and religious characteristics of Iranian and Islamic culture, which can play an important and effective role in strengthening cooperation and altruism.

Key Strategies and Concepts for Effective Social Unrest Management include

≠ Practical Commitment to the Revolution: Emphasizes the importance of serving national resources, fighting waste and corruption, accountability of managers, and their efficiency. This strategy supports the concept of responsibility and reforming management models based on revolutionary values.

≠ Government-People Synergy: Indicates active participation and consultation in important decision-making, aligning the government's actions with the needs and demands of the people, and involving aware citizens in destiny-shaping processes. This strategy emphasizes building trust and social participation.

≠ Meritocracy in Selecting Managers: Focuses on appointing competent, specialized, scientific, and revolutionary managers, with an emphasis on practical efficiency in high-level management so that decisions are based on science and expertise, leading to an efficient economy.

≠ Effective Economic Management: Includes mobilizing financial capacity, combating rent-seeking and monopolies, comprehensive economic planning, fair resource distribution, and focusing on production and employment—aiming to strengthen the country's economic foundations and address poverty and inequality.

≠ Eliminating Political Dependence in Economics: Reducing political and economic tensions, transforming dependent economic policies into independent ones within domestic and international contexts, and managing based on science and expertise to mitigate the negative effects of politicization on economic development.

≠ Scientific and Pragmatic Management: Utilizing scientific theories, managerial experience, and expertise in making strategic and operational decisions to improve efficiency and effectiveness of government and management systems.

≠ Honesty and Accountability: Highlighting truthfulness, integrity, trustworthiness, adherence to commitments, transparency, fighting hypocrisy, and transparently informing about government performance—giving priority to the needs of the deprived, youth, and employment.

Results also indicate that the country's crises in management, cultural, economic, and social trust domains are interconnected and mutually influential. Weaknesses in management, coupled with economic and cultural issues, have created a dysfunctional and critical cycle that requires structural, cultural, and managerial reforms. Sustainable development and public trust depend on comprehensive planning, transparency, and serious anti-corruption measures.

Conclusion

Jihad Tabyin, employing an revolutionary and jihadist management approach grounded in its core capabilities (faith-based, science-driven, and pragmatic), can foster and strengthen a form of social capital within society. This social capital can serve as a vital component in managing social unrest and disturbances.

Keywords: Social Capital, Jihad Tabyin, Social Unrest, Revolutionary-Jihadist Management Approach, Sayyed Ali Khamenei, Kerman.

مدل مدیریت کارآمد ناآرامی‌های اجتماعی بر اساس نقش سرمایه اجتماعی در شهر کرمان: کاربست عملی جهاد تبیین بر اساس منویات مقام معظم رهبری در حل مسائل اجتماعی

علیرضا صنعت‌خواه

عضو گروه جامعه‌شناسی، واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران (نویسنده مسئول).
asanatkhah@yahoo.com

0000-0002-6663-7317

منور منصوری

مدیر دبیرستان، آموزش و پرورش ناحیه ۲ کرمان، کرمان، ایران.
monevarmansouri@gmail.com

0009-0005-0902-7159

چکیده

ناآرامی‌های اجتماعی به دلایل گوناگونی در هر کشوری رخ می‌دهد. هدف پژوهش حاضر بررسی درک معنایی و تفسیر دانشجویان مدیریت بحران و مسئولان ذی‌ربط به‌منظور توسعه مدل داده‌بنیاد مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی با تمرکز بر نقش سرمایه اجتماعی است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و به‌لحاظ روش، توصیفی و از نظر نوع مطالعه از نوع پژوهش‌های کیفی مبتنی بر روش داده‌بنیاد است. مشارکت‌کنندگان در پژوهش را ۲۰ نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد مدیریت بحران دانشگاه آزاد کرمان و ۵ نفر از مسئولان مدیریت بحران استان کرمان را تشکیل می‌دهند. شیوه نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند می‌باشد. از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به‌عنوان ابزار گردآوری داده‌ها استفاده شده است. برای رسیدن به معیار قابلیت اعتماد از سه روش: کنترل یا اعتباریابی توسط اعضا، مقایسه‌های تحلیلی و استفاده از روش ممیزی بهره‌گرفته شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که عوامل مهم در بروز ناآرامی‌های اجتماعی شامل سرمایه اجتماعی، کارآمدی اقتصادی و پاسخگویی دولت است که عوامل زمینه‌ای همچون احساس محرومیت نسبی و التزام عملی به اسلام و عوامل مداخله‌گر مانند زیرساخت‌های مشارکتی و امید به آینده نقش دارند. همچنین، جهاد تبیین به‌عنوان راهبرد اصلی و بحران‌های اقتصادی و اجتماعی به‌عنوان پیامدهای ناآرامی‌های اجتماعی معرفی می‌شوند. نتیجه‌گیری حاکی از آن است که جهاد تبیین، با رویکرد مدیریت انقلابی و جهادی و بهره‌گیری از توانمندی‌های اعتقادی، علمی و عملی، می‌تواند سرمایه اجتماعی را تقویت و به‌عنوان ابزار مهم در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی و اغتشاشات مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: سرمایه اجتماعی، جهاد تبیین، ناآرامی اجتماعی، رویکرد مدیریت انقلابی - جهادی، سیدعلی خامنه‌ای، کرمان.

شاپای الکترونیک: ۶۵۵X-۲۵۸۸ / پژوهشکده تحقیقات راهبردی / فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی

10.22034/scs.2025.518340.1688

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرهای مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشر به راهبرد اجتماعی فرهنگی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

امروزه در بسیاری از کشورها به دلیل سرعت بالای تحولات ناشی از انقلاب ارتباطات و همچنین صورت‌بندی‌های جدید از نظم جهانی و تأثیرات آن بر حوزه‌های فروملی، با پیدایی آشوب‌ها و بحران‌های نوین در سطوح ملی خود مواجه شده‌اند (ریبئی، ۱۳۸۶، ص. ۵۲). ناآرامی‌های اجتماعی از مفاهیم بنیادین حوزه مطالعات امنیتی محسوب می‌شود. پیروزی انقلاب اسلامی ایران باعث ایجاد رویکرد و گفتمانی تازه در سطح جهان شد و این امر منجر به تلاش‌های قدرت‌های استبدادی در راستای تضعیف و نابودی ایران شده است (عسگری، ۱۳۹۹، ص. ۳۱۹) از سویی یکی از مهم‌ترین مسائلی که بسیاری از دولت‌های جهان از گذشته تاکنون با آن مواجه بوده‌اند، نارضایتی شهروندان از وضعیت اقتصادی، فرهنگی، مدیریتی و اجتماعی و... در جامعه است که می‌تواند به دنبال خود اعتصاب‌ها، اغتشاش‌ها و آشوب‌ها و در نهایت حتی انقلاب‌ها را به دنبال داشته باشد. اگر مسائل اجتماعی، در فوریت رخداد حوادث، مدیریت صحیح نشوند تبعات بسیار وخیمی از جمله اضمحلال ساختار اجتماعی، فرهنگی و سیاسی دولت را می‌تواند به همراه داشته باشند؛ اما مسئولان کشور همواره در جهت مدیریت کارآمد این بحران‌ها و ناآرامی‌ها تلاش نموده‌اند؛ اما دولت‌های استکباری با وضع تحریم‌های بی‌رحمانه تلاش دارند، مردم را از انقلاب ناخشنود سازند و به همین دلیل می‌توان گفت که انقلاب اسلامی از زمان پیدایش تاکنون با ناآرامی‌های گوناگون و خطرناکی روبرو بوده است که با تدابیر ارزنده بنیان‌گذار کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام (رحمت‌الله‌علیه) و مقام معظم رهبری (مدضله‌العالی) و حضور و مشارکت مردم (عسگری، ۱۳۹۹، ص. ۳۲۰)، خنثی نموده و اکنون نظام جامعه ایران به‌عنوان پرچمدار استکبارستیزی الگوی کشورهای ستمدیده جهان است.

ناآرامی‌های اجتماعی از جمله پیامدهای ناپایدار بحران‌های اجتماعی محسوب می‌شوند که در نتیجه تغییرات ناگهانی و ناپایدار در ساختارهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی شکل می‌گیرند. این بحران‌ها، به‌عنوان تهدیدهای راهبردی بر امنیت و ثبات ملی، نقش مهمی در تنش‌زایی، کاهش اعتماد عمومی و تخریب ظرفیت‌های توسعه‌ای کشور دارند (Barker, 2009). در وضعیت کنونی جمهوری اسلامی ایران، مدیریت ناآرامی‌ها فراتر از یک چالش مقطعی، به مسئله‌ای راهبردی و کلان بدل شده است که نیازمند رویکردهای علمی، منسجم و هم‌راستا با سیاست‌های راهبردی

نظام است.

در چهارچوب سیاست‌های کلی نظام، به‌خصوص سیاست‌های امنیتی و توسعه‌ای، هدف اصلی حمایت و تقویت سرمایه اجتماعی، افزایش اعتماد میان شهروندان و نهادهای حکومتی و بهبود کارایی سیستم‌های مدیریت بحران است؛ بنابراین، فهم و مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی باید در قالب یک راهبرد جامع و هم‌سو با سیاست‌های راهبردی کشور صورت گیرد. این راهبرد می‌تواند تأثیر چشم‌گیری در کاهش شدت و فراوانی ناآرامی‌ها داشته باشد.

پژوهش‌های ملی و بین‌المللی نشان می‌دهد که عوامل مختلفی می‌تواند نقش مستقیم یا غیرمستقیم در شدت گرفتن بحران‌های اجتماعی و کاهش یا افزایش ناآرامی‌ها ایفا کند. یکی از مؤثرترین این عوامل، اعتماد اجتماعی است که در ابعادی نظیر اعتماد بین‌فردی، اعتماد نهادهای رسمی و اعتماد عمومی تعریف می‌شود و نقش کلیدی در کاهش بحران‌ها دارد (محسنی تبریزی و دیگران، ۱۳۹۰؛ ساروخانی، ۱۳۹۴؛ صیدی، ۱۳۹۵). کاهش اعتماد شهروندان به نهادهای کلیدی نظیر دستگاه قضا، نیروهای امنیتی، شهرداری و استانداری، موجب تضعیف مشارکت‌های اجتماعی و سیاسی و درنهایت، تعمیق بحران می‌شود (گلابی و اخشی، ۱۳۹۴؛ خانیکی و خجیر، ۱۳۹۷).

فضای اجتماعی، درهم‌تنیده با شبکه‌های مجازی و واقعی، دچار بحران بی‌اعتمادی شده؛ این موضوع، پایه‌های سرمایه اجتماعی را تضعیف کرده و در نتیجه، همبستگی و کارایی نهادهای مدیریت بحران کاهش می‌یابد. این وضعیت همانند یک سرطان، تمامی اعضای و نهادهای جامعه را تهدید می‌کند و نیازمند راهکارهای علمی، راهبردی و عملیاتی است (زارعی متین و دیگران، ۱۳۹۶؛ کردتمینی، ۱۳۹۳). در این میان، نقش نهادهای مسئول مدیریت بحران و نیروهای اورژانس، به‌عنوان حلقه‌های عملیاتی، حیاتی است. این نهادها باید با بهره‌گیری از سازوکارهای کارآمد، سریع‌ترین واکنش‌ها را در مواجهه با ناآرامی‌ها نشان دهند و بحران را کنترل کنند تا امنیت و ثبات کشور تحت تأثیر قرار نگیرد؛ بنابراین، توسعه مدلی جامع و عملیاتی برای مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی، مبتنی بر سیاست‌های راهبردی کلان و نقش سرمایه اجتماعی، می‌تواند راهکار مؤثر و کارآمدی در کنترل بحران باشد.

در پژوهش‌های مربوط به مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی، نقش مسئولان مدیریت بحران و نیروهای اورژانس بسیار حائز اهمیت است؛ زیرا این گروه‌ها به‌عنوان نهادهای اجرایی و عملیاتی، مسئولیت پاسخگویی سریع و مؤثر به بحران‌های اجتماعی، کنترل

وضعیت و برقراری امنیت عمومی را بر عهده دارند.

همچنین این افراد در زمینه ناآرامی‌های اجتماعی، آشنایی گسترده‌ای در زمینه سازوکارهای مدیریتی (شامل مجموعه اقدامات، فرایندها و رویکردهای سازمان‌یافته ای که مسئولان مدیریت بحران و نیروهای اورژانس برای کنترل، کاهش اثرات و بازگرداندن امنیت و آرامش جامعه به کار می‌گیرند) را دارا هستند، یعنی اطلاع از سازوکارهایی که باید در قالب یک نظام یکپارچه و انعطاف‌پذیر، مبتنی بر اصول علمی و تجربی، اجرا شوند تا بتوانند پاسخ مؤثر و سریع به بحران‌های احتمالی برسانند و نقش کلیدی در مدیریت موفق ناآرامی‌های اجتماعی ایفا نمایند.

براین اساس پژوهش پیش‌رو در تلاش است تا بر اساس درک معنایی و تفسیر ذهنی مسئولان مدیریت بحران و دانشجویان کارشناسی ارشد مدیریت بحران (که حوزه فعالیت‌های آنها در خصوص بحران‌های اجتماعی بوده است) از دلایل رخداد ناآرامی‌های اجتماعی، مدلی داده‌بنیاد در مدیریت این ناآرامی‌ها در جامعه ایران ارائه دهد و در این راستا جهاد تبیین را بر اساس منویات مقام معظم رهبری سرلوحه تفاسیر و تحلیل‌ها قرار داده شده است.

۱. اهداف و سؤالات پژوهش

هدف اصلی: نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت کارآمد ناآرامی‌های اجتماعی در ایران

سؤال کلی: نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی در استان کرمان را چگونه ارزیابی می‌کنید؟
اهداف فرعی و سؤالات مربوطه:

درک و تفسیر دانشجویان و مسئولان مدیریت بحران استان از ناآرامی‌های اجتماعی و نقش سرمایه اجتماعی در این ناآرامی‌ها:

- ۱- نظر شما در مورد علل و عوامل بروز ناآرامی‌های اجتماعی در استان کرمان چیست؟
- ۲- نقش سرمایه اجتماعی را در مدیریت و کنترل این ناآرامی‌ها چگونه می‌نگرید؟
- ۳- چه شرایطی را برای بهبود مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی از طریق تقویت سرمایه اجتماعی لازم می‌دانید؟

واکاوی نظام معنایی دانشجویان و مسئولان در خصوص مفهوم سرمایه اجتماعی، جهاد تبیین و مدیریت جهادی انقلابی و نقش آن در مدیریت ناآرامی‌ها:

۱- مفهوم «سرمایه اجتماعی» را چگونه تعریف می‌کنید و چه مؤلفه‌هایی را شامل می‌شود؟

۲- جهاد تبیین و مدیریت جهادی انقلابی چه نقشی در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی دارد؟

۳- ارتباط این مفاهیم در حوزه مدیریت بحران را چگونه تفسیر می‌کنید؟

واکاوی راهبردها یا عمل - تعامل این افراد در خصوص مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی با توجه به نقش سرمایه اجتماعی، جهاد تبیین و مدیریت انقلابی جهادی:

۱- چه راهبردها و اقداماتی در مواجهه با ناآرامی‌های اجتماعی پیشنهاد می‌کنید یا اجرا کرده‌اید؟

۲- نقش سرمایه اجتماعی در طراحی و اجرای این راهبردها چیست؟

۳- چگونه همکاری بین نهادها و افراد در جهت مدیریت ناآرامی‌ها صورت می‌گیرد؟

واکاوی شرایط، عوامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر شکل‌دهنده به سرمایه اجتماعی:

۱- چه عواملی بر تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی در استان کرمان تأثیرگذار هستند؟

۲- چه شرایط فرهنگی، اقتصادی یا سیاسی می‌تواند زمینه‌ساز یا مانع از توسعه سرمایه اجتماعی باشد؟

۳- عوامل مداخله‌گر مرتبط با مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی چیستند؟

واکاوی راهبردها یا عمل - تعامل‌ها در مقابله با ناآرامی‌های اجتماعی:

۱- چه راهبردها و روش‌هایی برای مقابله مؤثر با ناآرامی‌های اجتماعی پیشنهاد می‌دهید؟

۲- چه نوع تعاملات و همکاری‌هایی بین نهادهای مختلف در مدیریت بحران دیده‌اید یا مفید است؟

۳- چه اقداماتی در عمل باعث افزایش کارایی در مدیریت ناآرامی‌ها شده است؟

کشف مفهوم مرکزی یا هسته‌نهایی بر اساس تفسیر و تحلیل نظام معنایی مشارکت‌کنندگان در خصوص مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی و عوامل مرتبط:

۱- بر اساس نظرهای مشارکت‌کنندگان، هسته مرکزی یا مفهوم کلیدی در مدیریت

ناآرامی‌های اجتماعی چیست؟

۲- چه عوامل یا عناصر بنیادی در نگاه مشارکت‌کنندگان نقش محوری در مواجهه با بحران دارد؟

۲. پیشینه پژوهش

سلطانی حبیب و ذاکرزاده (۱۳۹۵)، در بررسی سرمایه اجتماعی و تأثیر آن در مدیریت بحران در شهرها به این نتیجه می‌رسد که بین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی (اعتماد، مشارکت، حمایت، اطمینان، احساس امنیت و ارزش زندگی) و مدیریت بحران‌های اجتماعی از متغیرهای (پیشگیری، آمادگی، مقابله و بازسازی) ارتباط معناداری وجود دارد. عزیزی، رشیدی و نیلی‌پور (۱۳۹۸)، در بررسی رابطه توسعه سرمایه انسانی و مدیریت بحران به این نتیجه می‌رسند که مدیریت بحران بر توسعه سرمایه انسانی تأثیر دارد.

عسگری (۱۳۹۹)، در پژوهش خود با عنوان رویکردی به ناآرامی‌های اجتماعی در ج.ا.ایران از منظر مقام معظم رهبری به این نتیجه می‌رسد که داده‌های حاصل از تجزیه و تحلیل بیانات مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در خصوص ناآرامی‌های اجتماعی را می‌توان در ۱۶ مضمون سازمان‌دهنده «تعریف»، «ماهیت»، «سابقه ایجاد»، «بهبان‌های شروع»، «منشأهای داخلی»، «نقش بیگانگان»، «ابزار»، «عناصر»، «حامیان»، «نوع حمایت بیگانگان»، «علت حمایت عناصر داخلی»، «اهداف»، «نگاه فرصت‌محور»، «پیامدها»، «اهمیت مدیریت» و «ابزار و چگونگی مدیریت» دسته‌بندی کرد.

حسینی و همکاران (۱۳۹۹)، در تحلیل تاب‌آوری اجتماعی به این نتیجه می‌رسند که بین مؤلفه‌های (ارزش‌ها و باورهای مشترک، حس تعلق مکانی، مشارکت‌پذیری، شبکه‌های اجتماعی) سرمایه اجتماعی بر تاب‌آوری اجتماعی تأثیر گذارند.

علی‌اصغری (۱۴۰۰)، در پژوهش خود با عنوان بررسی علل و ابعاد امنیتی‌شدن ناآرامی‌های اجتماعی، بررسی این پژوهش نشان می‌دهد علل و عواملی مانند: نوع بحران و ویژگی‌های آن، بازیگران مؤثر در بحران، میزان جدی بودن تهدیدات ناشی از بحران، بافت جغرافیایی محل وقوع بحران، میزان برخوردهای خشونت‌آمیز در بحران، تعدد و تنوع مسائل چالش‌برانگیز، متغیرهای ساختاری، روش‌های مدیریت بحران و سطح تلاطم محیط می‌توانند موجب امنیتی‌شدن بحران‌های اجتماعی شوند.

عسگری و حسینی (۱۴۰۰)، در پژوهش خود با عنوان تبیین فرایند و معرفی عوامل وقوع ناآرامی‌های اجتماعی در ج.ا.ایران. یافته کلی پژوهش آن است که ناآرامی‌های اجتماعی در کشور از توالی مراحل «اختلال»، «تکانه»، «بی‌تعادلی» و «جرقه» به‌وجود می‌آید و عواملی همچون «بیکاری، بی‌ثباتی اقتصادی و کاهش ارزش پول ملی، افزایش شکاف‌های طبقاتی، پایین بودن نرخ سرمایه اجتماعی، سیاست‌ها و طرح‌های دشمن و سرویس‌های اطلاعاتی آنها در زمینه براندازی نظام، نفوذ و عملکرد نفوذی‌ها، کارکرد مخرب فضای مجازی، فساد اقتصادی و سیاسی – اداری، غفلت جامعه اطلاعاتی، ضعف‌برخی اجزای فرهنگ امنیتی» در این فرایند نقشی تعیین‌کننده داشته و خواهند داشت.

حسینی و محمدی (۱۴۰۳)، در پژوهش خود با عنوان نقش تاب‌آوری اجتماعی در بروز ناآرامی‌های اجتماعی؛ مطالعه موردی ناآرامی‌های پاییز ۱۴۰۱، اثر منفی مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی؛ همچون سرمایه اجتماعی، مشارکت سیاسی، اعتماد عمومی، فشار تحریم‌های سیاسی و اقتصادی تحمیلی، بر سطح کیفی تاب‌آوری اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. نتایج حاکی از آن است که نقصان مؤلفه‌های مذکور، از یک‌سو سطح کیفی تاب‌آوری اجتماعی را با کاهش مواجه ساخته و زمینه ساز خلق پاره‌ای از علل بروز ناآرامی‌های اجتماعی پاییز ۱۴۰۱ در جمهوری اسلامی گردیده است. از دیگر سو، مؤلفه‌های مذکور به همراهی روند کاهش تاب‌آوری اجتماعی پرداخته و به برآیند منفی تجمیع کاهش تاب‌آوری اجتماعی و نقصان مؤلفه‌های مطروحه یاری رسانیده است. از این‌روی انباشت تقلیل سطح کیفی کاهش تاب‌آوری اجتماعی و نقصان مؤلفه‌های تاب‌آوری اجتماعی نیز به آفرینش ناآرامی‌های اجتماعی یاری رسانیده است.

نارانجو - زولوتو و همکاران^۱ (۲۰۲۲)، در پژوهش خود بر تأثیر سرمایه اجتماعی بر استفاده اجباری از شبکه‌های اجتماعی برخط در بسترهای ناآرامی‌های مدنی تمرکز دارد. نتایج حاکی از آن است که افرادی که استفاده مفرط و اجباری می‌توانند منجر به تشدید تنش‌ها و بی‌ثباتی اجتماعی در فرایندهای ناآرامی‌های سیاسی و اجتماعی شود.

کاماچو و حسن^۲ (۲۰۲۳)، به بررسی روابط بین تبعیض، ناآرامی‌های اجتماعی و زمان‌بندی بهینه برای انقلاب می‌پردازد. مهم‌ترین نتایج این مطالعه شامل موارد زیر

1. Naranjo-Zolotov, M.; Acedo, A. & Lascano

2. Camacho, C., & Hassan, W.

است: سطح تبعیض و بی‌عدالتی در جامعه به شدت بر افزایش ناآرامی‌های اجتماعی و در نتیجه احتمال وقوع انقلاب تأثیر دارد. نتایج بر اهمیت کنترل تبعیض، سیاست‌های اصلاحی، و درک پویایی‌های چرخه‌ای در روندهای انقلابی تأکید دارد.

دانیل او، وان، یان، لی، لیو، و یو^۱ (۲۰۲۳)، به بررسی تأثیر مواجهه سالمندان با خشونت در جریان ناآرامی‌های اجتماعی در هنگ‌کنگ بر سلامت روان، مقاوت و رفاه آن‌ها می‌پردازد. یافته‌ها بر ضرورت اقدامات حمایتی مبتنی بر بهبود مقاوت روانی و ارتقای شبکه‌های حمایتی اجتماعی برای سالمندان در بحران‌های اجتماعی تأکید می‌کنند.

اوغا، ایوتو، و تاکاشیما^۲ (۲۰۲۴)، به بررسی دیدگاه نوین در حوزه مسئولیت اجتماعی شرکتی در مواجهه با ناآرامی‌های اجتماعی و ریسک‌های مرتبط می‌پردازد. پژوهش بر اهمیت سرمایه‌گذاری‌های پایدار در تقویت تاب‌آوری شرکت‌ها در مقابل مخاطرات اجتماعی و اقتصادی تأکید می‌کند.

در جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از پیشینه‌های پژوهش می‌توان به این نکته اشاره کرد که: این مطالعات بر اهمیت نقش عوامل مختلف در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی تأکید دارند و نشان می‌دهند کاهش سرمایه اجتماعی، مشارکت سیاسی، اعتماد عمومی و فشارهای اقتصادی، تاب‌آوری جامعه را کاهش داده و منجر به ناآرامی می‌شود. عوامل داخلی و خارجی در هر کشوری مانند: شکاف‌های طبقاتی، فساد، نفوذ خارجی و فضای مجازی نقش مهمی در تشدید بحران‌های اجتماعی دارند. فرایند ناآرامی‌ها شامل مراحل اختلال، تکانه، بی‌تعادلی و جرقه است که عوامل اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در آن تأثیرگذارند. بیانات مقام معظم رهبری بر لزوم مدیریت راهبردی و توسعه سرمایه انسانی تأکید می‌کند. یافته‌های این پژوهش‌ها نشان می‌دهد مدیریت بحران نیازمند شناخت عمیق عوامل و بهره‌گیری از راهبردهای مناسب است. پژوهش پیش‌رو با هدف ارائه مدلی عملیاتی، تلاش می‌کند نقش سازوکارهای اجتماعی و مفاهیم علمی را در کنترل ناآرامی‌های اجتماعی تبیین کند و راهکارهای پیشگیرانه را پیشنهاد دهد.

تفاوت پژوهش پیش‌رو با پژوهش‌های پیشین در این است که این پژوهش در تلاش است تا بر اساس درک معنایی و تفسیر (برداشت) جامعه هدف از سازوکار مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی دست به ارائه مدلی در جهت مدیریت کارآمد این پدیده اجتماعی زند. جهت تفسیر مدل و نتایج حاصله از منویات مقام معظم رهبری در

1. Daniel, Ou, X., Wan, V., Yan

2. Oga, Y.; Ito, K. & Takashima, R.

خصوص جهاد تبیین بهره گرفته شده است. چراکه در پژوهش‌هایی که در خصوص ایران صورت گرفته است در اغلب موارد، فقدان چهارچوب‌های عملی و مدل‌سازی‌های کاربردی که بتواند نقش سرمایه اجتماعی را در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی تبیین کند، احساس می‌شود. علاوه بر این، پیچیدگی‌های پدیداری و چندبعدی این نوع ناآرامی‌ها، نیازمند رویکردی نوآور، نظام‌مند و مبتنی بر نظریه‌های علمی است که بتواند درک عمیق‌تری از عوامل مؤثر و راهکارهای مدیریتی ارائه دهد. از این رو، ضرورت دارد که پژوهشی منسجم و مبتنی بر تحلیل کیفی، با هدف تدوین مدلی جامع، عملیاتی و مبتنی بر نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی، صورت گیرد. این مدل می‌تواند به سیاست‌گذاران و مدیران فعالیت‌های پیشگیرانه و کنترل‌کننده را در مواجهه با بحران‌های اجتماعی یاری رساند و اثربخشی برنامه‌های مدیریت بحران را در جهت مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی ارتقاء دهد.

۳. ملاحظات نظری

در پژوهش‌های کیفی، برخلاف رویکرد کمی، به جای استفاده از چهارچوب نظری، از چهارچوب مفهومی برای استخراج سؤالات پژوهش تأکید می‌شود (ایمان، ۱۳۹۱، ص. ۱۷۸). ناآرامی‌های اجتماعی، یکی از پیامدهای بحران‌های اجتماعی محسوب می‌شوند و بحران وضعیتی است ناامن و پرمخاطره که تهدیدکننده تعادل، نظم و عملکرد طبیعی جامعه است. زمانی جامعه وارد بحران می‌شود که آسیب‌های اجتماعی یا مسائلی در سطح کمی و کیفی به حدی برسند که سیستم قادر به کنترل و کاهش آنان نباشد و این ناتوانی سبب اختلال در فرایندهای حل مسئله و حل‌وفصل مسائل شود (رشادت‌جو و دیگران، ۱۳۹۰، ص. ۷). به‌طور کلی، در ادبیات راهبردی، آسیب‌پذیری‌ها و تهدیدات داخلی و خارجی کشورها، از جمله ایران که منشأ اصلی آسیب‌های داخلی و فعال‌سازی تهدیدات خارجی هستند، مورد توجه قرار گرفته است. آسیب‌های داخلی، نقش اصلی در تحریک و فعال‌سازی تهدیدات خارجی دارند و اهمیت زیادی در امنیت ملی دارند (عسگری، ۱۳۹۹، ص. ۲۸۵). بر اساس نظریه دیویس (۱۹۶۳، به نقل از ربیعی، ۱۳۸۶، ص. ۵۳)، بحران‌ها را می‌توان به صورت یک فرایند چندمرحله‌ای در نظر گرفت که شامل مرحله پیش‌از بحران (سکون)، مرحله اخطار یا تهدید، مرحله اثر، مرحله پس‌از اثر و فرایند بازیابی بلندمدت است. در مرحله سکون، جامعه در حالت عادی قرار دارد، در حالی که در مرحله تهدید، علائم خطر ظاهر می‌شوند؛ اما به‌طور جدی مورد توجه قرار نمی‌گیرند.

در مرحله اثر، بحران به صورت ناگهانی حمله‌ور می‌شود و در مرحله پس‌از اثر، اثرها و خسارات ارزیابی می‌شوند و در نهایت، جامعه وارد فرایند بلندمدت بازیابی می‌گردد (Davies, 1963). رابرت گر^۱ (۱۹۶۸) معتقد است که شرط ضروری برای وقوع درگیری یا خشونت، محرومیت نسبی است که احساس کنشگران مبتنی بر آن است که میان خواسته‌های ارزشی و شرایط موجود در زندگی تفاوت وجود دارد. ضعف در کارایی اقتصادی و اجتماعی، نشانگر مشکلات کارکردی است که بستر مناسب برای آسیب‌های امنیتی و ناآرامی‌ها فراهم می‌آورد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند، پویایی‌های اجتماعی و سیاست‌گذاری‌های گسترده می‌تواند سبب گسترش و تشدید ناآرامی‌های مدنی شود. ناآرامی‌های اجتماعی، به عوامل متعددی مانند مسائل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و محیط‌زیستی وابسته هستند (عسگری، ۱۳۹۹، ص. ۲۸۵). در نتیجه، ناآرامی‌های اجتماعی پیچیده، چندبعدی و ناشی از تعامل عوامل مختلف هستند که فرایندهای بحران در جامعه را شکل می‌دهند و نیازمند تحلیل‌های راهبردی و نظام‌مند جهت کنترل و مدیریت بهتر این بحران‌ها می‌باشند. پژوهش‌های موجود بر اهمیت درک عمیق از عوامل مؤثر و طراحی راهکارهای مناسب برای مقابله با این پدیده تأکید دارند و تحلیل‌های سیاست‌گذاری و مدیریت بحران باید این عوامل را در اولویت قرار دهند.

مطالعات معتبر نشان می‌دهند که سرمایه اجتماعی نقش کلیدی در مدیریت بحران‌های اجتماعی دارد. رشادت‌جو و همکاران (۱۳۹۰، صص. ۱، ۸) تأکید می‌کنند که رابطه معناداری میان مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی نظیر اعتماد، مشارکت، حمایت، انسجام، احساس زندگی و ارزش زندگی با کارایی مدیریت بحران‌ها در حوزه پیشگیری، آمادگی، مقابله و بازسازی وجود دارد. هرچه میزان سرمایه اجتماعی در یک جامعه افزایش یابد، کارآمدی مدیریتی در مواجهه با بحران‌های اجتماعی بهتر می‌شود. اعتماد شهروندان به نهادهای عمومی و شبکه‌های اجتماعی، عناصر مهمی برای تثبیت امنیت و کاهش آسیب‌ها محسوب می‌شوند. اگر اعتماد و مشارکت کاهش یابد، سرمایه اجتماعی دچار اختلال شده، توان مقابله جامعه با بحران‌ها تضعیف می‌شود؛ چراکه ماهیت اصلی سرمایه اجتماعی در کیفیت روابط و ارتباطات اجتماعی نهفته است. فوکویاما (۱۹۹۹) بر این باور است که هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی موجب افزایش همبستگی و کاهش هزینه‌های تبادلات می‌شوند و شعاع اعتماد در

گروه‌های اجتماعی، هم‌افزایی سرمایه اجتماعی را تقویت می‌کند. رابرت پاتنام (۲۰۰۰؛ به نقل از محسن‌زاده و دیگران، ۱۳۹۹، ص. ۴۲) سرمایه اجتماعی را به دو نوع درون‌گروهی و برون‌گروهی تقسیم می‌کند. نوع برون‌گروهی، روابط بین گروه‌ها را شامل می‌شود و شعاع گسترده‌تری دارد، ولی نوع درون‌گروهی که میان اعضای همگن برقرار است، ممکن است موجب دشمنی بین گروه‌های مختلف شود. در صورت چالش‌های جدی، رویکرد مدیریت انقلابی و جهادی می‌تواند نقش مهمی در حفظ و تقویت سرمایه اجتماعی و مدیریت بحران‌های اجتماعی ایفا کند، چراکه این رویکرد با تبیین مسائل و شفاف‌سازی مسائل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی به افزایش اعتماد عمومی کمک می‌کند.

در این مطالعه، رویکرد جهاد تبیین بر اساس منویات رهبر معظم انقلاب، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، انتخاب شده است. ایشان بر اهمیت این رویکرد تأکید دارند و معتقدند که جهاد تبیین، شیوه‌ای نوین و مهم‌ترین جهاد در عصر حاضر است که با ترکیب جهاد و تبیین، برای تقویت سرمایه اجتماعی در ایران لازم است. ایشان در بیانات خود، این رویکرد را راهی برای ابهام‌زدایی و شفاف‌سازی مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی می‌دانند و آن را ابزاری مؤثر در مقابله با چالش‌های جامعه معرفی می‌کنند (بیانات مقام معظم رهبری، به نقل از پیری‌زمان و قدمی، ۱۴۰۲، ص. ۵). به کارگیری تبیین در قالب جهاد، می‌تواند بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی در ایران را تسهیل و کنترل بحران‌های اجتماعی را تسریع نماید. در دیدارهای خود، مقام معظم رهبری، جهاد را به معنای تلاش در مقابله با دشمن و هدف‌گیری در مقابل آن می‌دانند (مهدی‌پور، ۱۴۰۲، ص. ۱۳)؛ اما تأکید می‌فرماید که هر تلاشی جهاد نیست بلکه جهاد یعنی تلاشی با هدف دشمنان (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مداحان اهل بیت (علیهم‌السلام)، ۱۴۰۰/۱۱/۳). ایشان واژه «تبیین» را به معنای روشن‌گری منطقی، مستدل و بدون هیاهو تعریف می‌کنند (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار فرماندهان سپاه، ۱۳۹۰/۴/۱۳). جهاد تبیین، در راستای بیان حقایق نظام و مقابله با انحرافات است و نخبگان باید از مواضع سوء‌استفاده‌کنندگان دشمن پرهیز کنند. این کار باید در قالب بیانی قوی، عاطفی و اخلاق‌مدار انجام شود و از تهمت و دروغ اجتناب گردد تا حقایق به‌صورت منطقی و مؤثر به مخاطب انتقال یابد (بیانات مقام معظم رهبری در پایان مراسم عزاداری اربعینی حسینی، ۱۴۰۰/۷/۵). به‌طور کلی، جهاد تبیین تلاشی است برای شفاف‌سازی و استحکام واقعیات نظام و مقابله با شبهات، بدون جنجال و هیاهو.

در جمع‌بندی نظریات فوق می‌توان اظهار داشت که ملاحظات نظری پژوهش با هدف افزایش سرمایه اجتماعی و کنترل ناآرامی‌های اجتماعی در ایران، بر اساس رویکرد جهاد تبیین و منویات رهبر معظم انقلاب، تأکید ویژه‌ای بر اهمیت توصیف و تبیین حقایق نظام و جامعه دارد،

رویکرد جهاد تبیین که بر اساس منویات رهبر معظم انقلاب اتخاذ شده، در پی تبیین، روشن‌گری و ابهام‌زدایی از مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی است. هدف آن تقویت اعتماد عمومی و کاهش سوءتفاهم‌ها است، به‌نحوی که پایه‌های سرمایه اجتماعی مستحکم‌تر شود. در این چهارچوب، تبیین حقایق نظام و جامعه، مقابله با انحرافات، پاسخگویی به شبهات، و پرهیز از جنجال و هیاهو اهمیت دارد. نخبگان و پژوهشگران باید مواضع خود را در راستای منافع ملی و با رعایت اخلاق قرار دهند تا حداکثر اثرگذاری را داشته باشد. از سوی دیگر پژوهش‌های مختلف، نظریه‌های فوکویاما و پوتنام، و دیگر رهیافت‌های علمی، نقش حیاتی اعتماد و شبکه‌های همکاری در اجتماعی‌سازی و کاهش بحران‌های جمعی را تأکید می‌کنند. کاهش اعتماد، به‌خصوص به نهادهای دولتی، بحران را شدت می‌دهد، درحالی‌که تقویت سرمایه اجتماعی، از قبیل توسعه مشارکت‌های سیاسی، فرهنگی و خیریه، به مدیریت بهتر بحران‌ها کمک می‌کند. برای تضمین امنیت ملی، توسعه اقتصادی و سلامت اجتماعی، باید تمرکز بر تقویت نهادهای اعتماد و شبکه‌های همکاری در جامعه باشد. تدوین مدل‌های علمی و تلفیقی، نقش مهمی در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی ایفا خواهد کرد.

این رویکرد می‌تواند به‌عنوان یک سیاست کلان مؤثر در جهت «مدیریت بحران‌های اجتماعی» به‌کار گرفته شود، به شرط آنکه مبنای اخلاق‌مدار، منطقی، و در مسیر منافع ملی باشد. اهمیت ویژه این رویکرد در تقویت حس همبستگی ملی، کاهش آسیب‌های اجتماعی، و ایجاد فضای اعتماد و همکاری است که درنهایت، امنیت و ثبات جامعه ایران را تضمین می‌کند.

۴. روش پژوهش

این مطالعه در قالب یک پایان‌نامه کارشناسی ارشد در سال ۱۳۹۹ انجام شده است. روش مورد استفاده در این پژوهش، کیفی و بر پایه نظریه زمینه‌ای است. در این روش، پژوهش‌گر به‌صورت نظام‌مند و بر پایه نظریه زمینه‌ای، به‌دنبال توسعه نظریه‌ای است که فرایند، کنش و تعامل‌های مرتبط با تدوین و ارائه الگوی مدیریت ناآرامی

های اجتماعی، بر اساس نقش و جایگاه سرمایه اجتماعی، را تبیین کند. در اجرای این پژوهش، به‌منظور توسعه مدل مدیریت کارآمد ناآرامی‌های اجتماعی در ایران، از روش نمونه‌گیری هدفمند و نظری استفاده شده است. بر اساس رویکرد کیفی و روش نظریه‌مبنایی (داده‌بنیاد)، هدف اصلی جمع‌آوری داده‌های عمیق و مرتبط از افراد صاحب‌نظر و تجربه‌گرا در حوزه مورد مطالعه است.

در این پژوهش، نمونه‌گیری بر اساس معیارهایی از قبیل تخصص، سوابق اجرایی و علمی، و تجربه مستقیم در زمینه مدیریت بحران و ناآرامی‌های اجتماعی در استان کرمان انجام شده است. افراد منتخب شامل ۵ مسئول و مدیران اجرایی مرتبط با مدیریت بحران در استان، و همچنین ۲۰ نفر از دانشجویان مقاطع کارشناسی‌ارشد و دکتری در رشته‌های مدیریت بحران، مدیریت و جامعه‌شناسی هستند که به‌صورت هدفمند بر اساس دانش، آشنایی و تجربه میدانی گزینش شده‌اند.

لازم به تأکید است که در فرایند انتخاب نمونه‌ها، معیارهای مشخصی نظیر تجربه عملی، آشنایی مستقیم با موضوع، و قابلیت ارائه داده‌های غنی و مرتبط با مدل مورد نظر ما رعایت شده است.

در مقایسه با نمونه‌گیری در دسترس، این روش سبب تضمین کیفیت و غنای داده‌ها شده و تناسب بیشتری با رویکرد نظریه‌مبنایی دارد. همچنین، تعداد محدود نمونه‌ها در پژوهش‌های نوع کیفی و نظری بسیار رایج است، زیرا بیشتر بر عمق و غنای داده‌ها تمرکز دارد نه بر کمیت آنها؛ بنابراین، این فرایند نمونه‌گیری، همسو با استانداردهای روش‌روشنند در پژوهش کیفی و نظریه‌مبنایی است و نشان‌دهنده تلاش برای جمع‌آوری داده‌های معتبر و معتبر است که بتوانند پایه‌های نظری و مدل مورد پذیرش در تحقیق را فراهم کنند.

ملاک انتخاب نمونه در این پژوهش، اشباع نظری است. اشباع نظری، یکی از اصول مهم در روش‌های کیفی و نظریه‌مبنایی است که بر اساس آن، نمونه‌گیری ادامه می‌یابد تا زمانی که داده‌ها دیگر قلمرو تحلیل را غنی نکنند و اطلاعات جدید تکراری و تکراری شوند. به‌عبارت‌دیگر، در این رویکرد، پژوهش‌گر پس از جمع‌آوری داده‌های کافی و رسیدن به نقطه‌ای که با تکرار مصاحبه‌ها و نمونه‌گیری، داده‌های جدید چیزی به دانش موجود اضافه نکند، مرحله نمونه‌گیری را متوقف می‌کند. این نقطه، همان «اشباع نظری» نام دارد.

در نتیجه، نمونه‌گیری تا زمانی ادامه پیدا می‌کند که هدف اصلی، یعنی درک کامل و تبیین موضوع مورد مطالعه، محقق شود و داده‌ها عمق و غنای مورد نیاز

برای توسعه نظریه را فراهم آورد. در این روش، اهمیت اشباع نظری در جلوگیری از نمونه‌گیری بی‌پایان و اطمینان از جامعیت و کفایت داده‌ها است، به‌گونه‌ای که تنها داده‌های ضروری و متنوع در فرایند تحلیل وارد می‌شود.

داده‌ها از طریق مصاحبه آزاد و عمیق جمع‌آوری شده است تا بتوانند به تبیین فرایندها، کنش‌ها و نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی کمک کنند. درنهایت با استفاده از مقایسه‌های ثابت^۱ و کدگذاری نظری^۲ (کدگذاری باز^۳، محوری^۴، گزینشی^۵) تجزیه و تحلیل شدند. در خصوص اعتبار^۶ و پایایی^۷ پژوهش کیفی، برای رسیدن به معیار پایایی، از سه روش در بهره گرفته شد که بدین قرار است:

اول: کنترل یا اعتباریابی توسط اعضاء: در این روش از مشارکت‌کنندگان (دانشجویان و مسئولان مدیریت بحران استان) خواسته شد تا یافته‌های کلی را ارزیابی کرده و در مورد صحت آن نظر دهند. محقق برای صحت و سقم اطلاعات به‌دست‌آمده بعد از انجام تحلیلات و ارائه یک نتیجه‌گیری کلی بار دیگر به میدان تحقیق، رفت تا بار دیگر اطلاعات به‌دست‌آمده را با افراد مورد مطالعه در میان بگذارد. بعد از ارائه نتیجه‌گیری پژوهش، بیشتر افراد با نتایج پژوهش موافق بودند. دوم: مقایسه‌های تحلیلی: در این روش به داده‌های خام رجوع گردید تا ساخت‌بندی نظریه با داده‌های خام مقایسه و ارزیابی گردد.

سوم: استفاده از روش ممیزی: در این زمینه، چند متخصص (دو نفر دکتری مدیریت و یک نفر دکترای جامعه‌شناسی و یک نفر هم دکتری علوم سیاسی) بر مراحل مختلف کدگذاری، مفهوم‌سازی و استخراج مقولات نظارت داشتند. مشخصات مشارکت‌کنندگان پژوهش در جدول ۱ ذکر شده است.

جدول (۱): مشخصات مشارکت‌کنندگان در پژوهش

شماره	جنسیت	سن	میزان تحصیلات	شغل	تأهل
۱	مرد	۵۰	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	مسئولان مدیریت بحران استان	مجرد
۲	مرد	۴۰	کارشناسی ارشد عمران	مسئولان مدیریت بحران	مجرد

1. fixed Comparison
2. Theoretical coding
3. Open coding
4. Axial coding
5. Selective coding
6. validity
7. reliability

شماره	جنسیت	سن	میزان تحصیلات	شغل	تأهل
				استان	
۳	مرد	۴۵	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	مسئولان مدیریت بحران استان	متأهل
۴	مرد	۴۲	دکتری روان‌شناسی	مسئولان مدیریت بحران استان	متأهل
۵	مرد	۵۶	دکتری مدیریت	مسئولان مدیریت بحران استان	متأهل
۶	مرد	۵۱	کارشناسی ارشد مدیریت	کارمند صدا و سیما	متأهل
۷	مرد	۵۵	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	درمانی	متأهل
۸	مرد	۵۳	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	درمانی	متأهل
۹	مرد	۴۶	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	نیروی انتظامی	متأهل
۱۰	مرد	۵۲	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	معلم	متأهل
۱۱	زن	۴۴	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	نیروی انتظامی	متأهل
۱۲	زن	۵۱	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	پلیس پیشگیری	متأهل
۱۳	زن	۴۸	دکتری مدیریت	عضو هیئت علمی دانشگاه	متأهل
۱۴	زن	۵۷	دکتری مدیریت	عضو هیئت علمی دانشگاه	متأهل
۱۵	زن	۳۲	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	اورژانس بیمارستان	مجرد
۱۶	مرد	۲۸	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	اورژانس بیمارستان	مجرد
۱۷	مرد	۳۴	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	نیروی انتظامی	متأهل
۱۸	مرد	۳۶	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	نیروی انتظامی	متأهل
۱۹	مرد	۴۵	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	یگان ویژه نیروی انتظامی	متأهل
۲۰	مرد	۴۳	دکتری جامعه‌شناسی	نیروی انتظامی	متأهل
۲۱	مرد	۴۲	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	اجتماعی شهرداری	متأهل
۲۲	مرد	۵۲	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	اجتماعی شهرداری	متأهل
۲۳	مرد	۴۱	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	استانداری	متأهل
۲۴	مرد	۳۸	کارشناسی ارشد مدیریت بحران	استانداری	مجرد
۲۵	مرد	۳۹	کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی	استانداری	متأهل

۵. یافته‌های پژوهش

هدف این پژوهش، ارائه مدلی برای مدیریت بحران‌های اجتماعی بر اساس نقش سرمایه اجتماعی است. با توجه به این نکته که کدگذاری مهم‌ترین روش و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها در نظریه زمینه‌ای است، در پژوهش فرایند کدگذاری با استفاده از روش کدگذاری باز با ظاهر شدن مفاهیم حاصل از کدگذاری خط به خط داده‌های پژوهش، نوبت به کدگذاری محوری رسید که با استفاده از آن مفاهیم به دست آمده در جریان کدگذاری باز، به زیرمقوله‌های مربوط به داده‌ها پیوند داده شدند و در ادامه زیر مقولات به مقولات عمده مرتبط شده و در قالب چهارچوب مدل پارادایمی تنظیم شدند که این مدل به شرایط، زمینه‌ها، راهبردها و پیامدهای بحران‌های اجتماعی می‌پردازد. در نهایت در مرحله کدگذاری انتخابی، مقوله هسته انتخاب شد و با استفاده از روش داستان‌پردازی به طور منظم با سایر مقوله‌ها پیوند داده شد (شرح خط داستان در جمع‌بندی و نتیجه‌گیری). با انجام کدگذاری باز در حین جمع‌آوری داده‌ها ۲۸ مقوله عمده به دست آمدند. با انجام کدگذاری محوری زیر مقوله‌ها به یکدیگر و همچنین به مقوله‌های عمده ربط یافتند و همچنین نوع مقوله‌ها از حیث علی، فرایندی و پیامدی مشخص شدند. مقولات و زیرمقولات عمده به دست آمده از جریان پژوهش به شرح زیر است:

۵-۱. شرایط علی

شرایط علی یا سبب‌ساز معمولاً آن دسته از رویدادها و وقایع‌اند که بر پدیده‌ها اثر می‌گذارند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۳، ص. ۱۵۲؛ به نقل از اکبری و صفری، ۱۳۹۷، ص. ۱۱۷). در پژوهش حاضر شرایط علی عواملی هستند که می‌توانند منجر به اضمحلال یا تقویت سرمایه اجتماعی در جامعه باشند. مهم‌ترین مقولات اصلی اکتشافی در پژوهش در ۴ مقوله: سرمایه اجتماعی خانواده، کارآمدی مدیریت اقتصادی، کیفیت عملکردی دولت در بحران‌ها (نمونه بحران کرونا) و تفسیر عملکردی از نهادهای امنیتی خلاصه می‌شود.

یکی از مهم‌ترین عواملی که مشارکت‌کنندگان پژوهش بر آن تأکید دارند «کارآمدی مدیریت اقتصادی» در کشور است که با زیر مقولاتی از جمله: عدالت و ثبات اقتصادی و سیاست‌زدگی اقتصادی مشخص شده است. از نظر دانشجوی شماره ۹ «در کشور ما اهمیتی به ثبات اقتصادی وجود ندارد و در این شرایط بی‌ثبات کسی جرئت سرمایه‌گذاری ندارد»، مسئول شماره ۴ بر «لزوم ایجاد فرصت‌های یکسان

برای فعالیت‌های آزاد اقتصادی و شکستن حصار انحصارگرایی اقتصادی» تأکید دارد و مسئول شماره ۱ بر «سازمان‌های برنامه‌ریز آگاه و بصیر به امور اقتصادی» تأکید می‌ورزد. همچنین نمی‌توان از «سیاست‌زدگی اقتصاد» در تحلیل مسائل اقتصادی از نظر دانشجوی شماره ۱۶ غفلت کرد. از نظر ایشان «تنش‌های بین‌المللی تأثیر مخربی بر اقتصاد کشور داشته است» و دانشجوی ۱۷ از «خالی‌بودن زمینه‌های اشتغال‌زایی و بهبود وضعیت معیشت مردم در بودجه کشور» سخن می‌گوید. از طرف یکی دیگر از مقولات اکتشافی «کیفیت عملکردی دولت در بحران کرونا» است که با زیر مقولاتی از جمله: احترام به حقوق شهروندی، همبستگی دولت و مردم و مدیریت بحران کرونا مشخص می‌شود. دانشجوی شماره ۲۵ از «اطلاع‌رسانی قطره چکانی» و دانشجوی شماره ۱۹ «اظهار مصلحتی حقایق به‌جای ارائه نظری علمی و کارشناسی» سخن بگوید.

جدول (۲): شرایط علی - مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی

مفهوم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
میزان رفت‌وآمد با دوستان و نزدیکان / رفت‌وآمد با همسایگان / انجام صله ارحام / ارتباطات گسترده بین مردم	کیفیت روابط اجتماعی	
آموزش احترام به ارزش‌های الهی و اخلاقیات در خانواده / اهمیت نظم و ترتیب و احترام متقابل در خانواده / آموزش فنون مشارکت در خانواده / آموزش اعتماد یا بی‌اعتمادی به دیگران در خانواده	آموزش مهارت‌های زندگی	سرمایه اجتماعی خانواده
تغییر در سبک زندگی در دوران مدرن / فرهنگ آپارتمان‌نشینی / تأثیر فشارهای اقتصادی بر روابط اعضای خانواده با یکدیگر / با دوستان و نزدیکان / با همسایگان	سبک زندگی نوین و ارزش‌های نوظهور	
ثبات در اقتصاد / فرصت‌های یکسان برای فعالیت‌های آزاد اقتصادی / انحصارگرایی اقتصادی / وجود زیرساخت‌ها و قوانین درست اقتصادی / تعیین بودجه عالمانه و کاربردی در دولت / اشتغال‌زایی / رفع نیازهای معیشتی مردم	عدالت و ثبات اقتصادی	کارآمدی مدیریت اقتصادی
تأثیر مخرب تنش سیاسی و بین‌المللی بر اقتصاد /	سیاست‌زدگی	

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
وجود افراد نالایق در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی / خالی بودن نقش مردم در تدوین بودجه دولت / خالی بودن زمینه‌های اشتغال‌زایی و بهبود وضعیت معیشت مردم در بودجه کشور	اقتصادی	
مطالبه‌گری مردم در احقاق حقوق خود / وجود قوانین عادلانه در جامعه / رعایت قوانین توسط دولت و مردم / حقوق اجتماعی و سیاسی یکسان / عادلانه بودن حقوق اجتماعی	احترام به حقوق شهروندی	
یک‌رنگی و اتحاد بین مردم / همبستگی بین مردم / همبستگی مردم و دولت / صمیمیت و دوستی و یک‌رنگی بین دولت و مردم / بین مردم با یکدیگر	همبستگی دولت و مردم	کیفیت عملکردی دولت در بحران کرونا
عدم صداقت دولت و وزارت بهداشت به مردم / اطلاع‌رسانی قطره چکانی / پنهان‌کاری / بی‌اعتمادی باعث نادیده‌گرفتن پروتکل‌های بهداشتی شده / اظهار مصلحتی حقایق به‌جای ارائه نظری علمی و کارشناسی	مدیریت بحران کرونا	
کیفیت رابطه بین پلیس و مردم / بی‌اعتمادی به پلیس و نهادهای امنیتی / متهم کردن پلیس	نگاه بدبینانه به پلیس و نهادهای امنیتی	
عادی شدن جرم و جنایت در جامعه / ترس از دیدن پلیس در جوانان و نوجوانان	عادی شدن ارتکاب جرم در جامعه	تفسیر عملکردی از نهادهای امنیتی
وضعیت مشارکت مردم با نهادهای امنیتی / فاصله‌گیری نهادهای امنیتی از مردم / عدم مشارکت مردمی بر علیه مجرمان و گاهی همکاری با آنها	فاصله‌گیری نهادهای امنیتی از مردم	

۵-۲. شرایط زمینه‌ای

شرایط زمینه‌ای مجموعه خاصی از شرایطی‌اند که در یک زمان و مکان خاص جمع می‌آیند تا مجموعه اوضاع و احوال یا مسائلی را به‌وجود آورند که اشخاص با عمل / تعامل‌های خود به آن‌ها پاسخ می‌دهند (استراوس و کوربین، ۱۳۹۳، ص. ۱۵۲؛ به نقل از اکبری و صفری، ۱۳۹۷، ص. ۱۱۷). سه مقوله اصلی: کیفیت رابطه دولت با

مردم، شبکه‌های مجازی و التزام عملی به ارزش‌های اسلامی در پژوهش پیش رو بر اساس تفسیر مشارکت‌کنندگان کشف شده است.

جدول (۳): شرایط زمینه‌ای - مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
احساس بی‌عدالتی اجتماعی / عدم توازن بین تلاش و موفقیت در جامعه / تبعیض بین مردم در اشتغال / حقوق و دستمزد / مزایای رفاهی زندگی	احساس محرومیت نسبی	کیفیت رابطه دولت با مردم
توجه به حق مردم در تعیین سرنوشت / توجه به آبادانی کشور / توجه به نیازهای مردم جامعه / حق مردم را تنها فرمانبرداری دانستن / مشارکت‌های اجتماعی دستوری / جایگاه نداشتن سلیق و نیازهای مردم	فاصله‌گیری دولت از مردم	
دولت منتخب مردم / بی‌اعتمادی مردم به دولت‌های غیرمنتخب / خدمت تأمین رفاه و امنیت و آسایش مردم قرارگرفتن نهادهای تحت حکومت / دولت در کنار مردم باشد و نه در مقابل مردم / دولت خود را ارباب مردم نداند / التزام عملی دولت به مردم / دولت خادم / علاقه قلبی مردم به دولت	علاقه قلبی متقابل مردم و دولت	
تقویت مشارکت‌های گسترده از طریق گروه‌های واتساپ / تلگرام / اینستاگرام / تقویت فعالیت‌های خیرخواهانه در فضای مجازی / تقویت کارها و فعالیت‌های جمعی و گروهی در فضای رودرو	تقویت مشارکت مردمی	شبکه‌های مجازی
نگاه رقیبانه بین دولت و فضای مجازی / بی‌توجهی دولت به مزایای شبکه‌های مجازی / ناتوانی دولت از بهره‌گیری جهت منافع از فضای مجازی / مشارکت‌های مدنی / همیارانه / سیاسی و اجتماعی / نگاه تیغ دولب به فضای مجازی	نگاه رقیب بین دولت و فضای مجازی	
شیوه آموزشی و رفتار معلم / فضای آموزشی / رفتار معلم با دانش‌آموز / بی‌برنامگی در نظام آموزش و پرورش / ناکارآمدی نظام آموزش و پرورش / ناتوانی در تعلیم و تربیت دانش‌آموزان / مشکلات مالی	التزام اخلاقی نظام آموزش	التزام عملی به ارزش‌های اسلامی

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
معلمان / امنیت شغلی / ناعدالتی فضایی در امکانات مدارس		
حاکم بودن ارزش‌های اجتماعی، مذهبی و فرهنگی در روابط و مناسبات مردم / مبارزه با قانون‌گریزی / نهادینه‌شدن اخلاقیات در زندگی مردم و جلوگیری از رشد بی‌قانونی و بی‌نظمی در جامعه	التزام عملی به اسلام	
صداقت در گفتار و عمل مردم / پایبند بودن مردم به قول و قرارها و عهد / رعایت حقوق یکدیگر و احترام متقابل به یکدیگر	صداقت در رفتار	

یکی از مهم‌ترین زمینه‌های مؤثر بر سرمایه اجتماعی از نظر مشارکت‌کنندگان (مسئولان مدیریت بحران) در پژوهش «کیفیت رابطه دولت با مردم» است. این کیفیت با دو مقوله فرعی فاصله‌گیری دولت از مردم و علاقه قلبی متقابل مردم و دولت معرفی می‌شود. از نظر مسئول شماره ۵ «یکی از مهم‌ترین مسائلی که به آن باید توجه شود این است که دولت در کنار مردم باشد و نه در مقابل مردم» از نظر ایشان «انتخابات و انتخاب مسئولان توسط مردم این احساس را در مردم ایجاد می‌کند که دولت در کنار مردم است».

همچنین از نظر مشارکت‌کنندگان (مسئولان و دانشجویان)، التزام عملی به ارزش‌ها و باورهای فرهنگی که با زیرمقولاتی از جمله التزام اخلاقی نظام آموزش، التزام عملی به اسلام و صداقت در رفتار مشخص می‌شوند به‌عنوان عوامل زمینه‌ای معرفی می‌شود. از نظر مسئول شماره (۱) «اگر روال زندگی بر اساس ارزش‌های اسلامی مقبول باشد و اگر مردم به ارزش‌ها التزام عملی داشته باشند» و از نظر دانشجوی شماره ۲ اگر «تنش‌های خارجی بر ارزش‌های اجتماعی وجود نداشته باشد» جایی برای ایجاد بحران‌های اجتماعی نمی‌ماند. دانشجوی شماره ۱۷ معتقد است «دیگر صداقتی در گفتار مردم نمانده است و همه به دنبال منفعت‌طلبی فردی خودشان هستند» و دانشجوی شماره ۱۹ می‌گوید: «فرهنگ ریاکاری و چاپلوسی در جامعه زیاد شده است».

۵-۳. شرایط مداخله‌گر

شرایطی که عوامل تأثیرگذار بر عمل - تعامل‌ها را تسهیل یا محدود می‌کنند، این

شرایط آن‌هایی هستند. که شرایط علی را تخفیف یا تغییر می‌دهند (حیدری و دیگران، ۱۳۹۸، صص. ۱-۳۵). یکی از مسائلی که در زمینه بحران‌های اجتماعی و مقابله با آن‌ها باید انجام داد توجه به نقش سرمایه اجتماعی و مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده آن است که مهم‌ترین آن‌ها «مشارکت و اعتماد اجتماعی است». مشارکت‌کنندگان در پژوهش به کیفیت «زیرساخت‌های مشارکتی» اشاره می‌کنند که طبق پیشینه تحقیق از جمله مسائلی است که می‌تواند منجر به تقویت سرمایه اجتماعی شود و یا از آن جلوگیری کند. مسئول شماره ۵ می‌گوید: «در فرهنگ اسلامی - ایرانی ما سنت تعاون و همکاری جایگاه ویژه‌ای را در گذشته تاریخی ما داشته است» مسئول شماره ۴ وجود «خیرخواهی در فرهنگ ایرانیان را دارای سابقه تاریخی می‌داند» و «تأکید شریعت اسلام را بر همیاری و حس نوع‌دوستی و انسان‌دوستی» ارج می‌نهد. از طرف دیگر دانشجوی شماره ۶ «نبودن آگاهی سیاسی مناسب بین مردم» مشهود است. در دیگر پاسخ‌های ارائه شده دو مقوله مهم وجود دارد یکی مقوله «بی‌تفاوتی اجتماعی» و دیگری «نامیدی» است.

جدول (۴): شرایط مداخله‌گر - مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
وجود سنت همکاری و تعاون در فرهنگ / خیرخواهی در فرهنگ ایرانیان / دستگیری از محرومان و نیازمندان / تأکید شریعت اسلام بر همیاری و حس نوع‌دوستی و انسان‌دوستی / قانون وقف در شرع اسلامی	ریشه‌های فرهنگی - تاریخی مشارکت اجتماعی	زیرساخت‌های مشارکتی
نداشتن دانش و آگاهی سیاسی مناسب بین اکثریت مردم / نبود احزاب سیاسی کارآمد / وجود زیرساخت‌های نامناسب سیاسی	کیفیت مشارکت سیاسی	
نامناسب بودن زیرساخت‌های مشارکتی: همیارانه / خیریه‌ای / مدنی و انجمنی / مشارکت‌های گروهی در مدارس و... / مشارکت با نیروهای انتظامی و ستاد مبارزه با مواد مخدر / مشارکت با نهادهای امنیتی / مشارکت محله‌ای / مشارکت در انجمن‌ها و گروه‌ها	کیفیت مشارکت‌های اجتماعی	
تأثیر مخرب بحران اقتصادی بر مشارکت‌های	بحران مشارکت	

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
خیریه / هم یارانه / مذهبی / انجمنی / درگیری ذهنی مردم در امور اقتصادی / نبودن فرصت مشارکت در زندگی مردم / نداشتن اوقات فراقت به علت چند شغله بودن / استرس‌های روانی مشکلات اقتصادی برای مردم	اقتصادی	
روحیه منفعت‌طلبی / بی‌تفاوتی نسبت به دیگر مردم / اقشار دیگر / طبقات اجتماعی دیگر / خط قرمزها بین خودی‌ها و غریبه‌ها / بی‌تفاوتی نسبت به انتخابات مجلس / شورای شهر / خبرنگار و ریاست جمهوری	بی‌تفاوتی نسبت به مشارکت	بی‌تفاوتی اجتماعی
جایگزین شدن روحیه منفعت‌طلبی سیاسی به جای روحیه انقلابی / رویکرد تک‌قطبی / نقش راستگویی سیاسی بر مشارکت‌های مردمی	ناامیدی	

۴-۵. راهبردها (عمل - تعامل‌ها)

راهبردها یا عمل - تعامل‌ها کنش‌های با منظور عمدی‌اند که برای حل یک مسئله صورت می‌گیرند و با صورت‌گرفتن آن‌ها پدیده شکل می‌گیرد. شایان ذکر است که راهبردها به آنچه فرد در درون خود می‌گوید و می‌کند نیز اطلاق می‌شود (حیدری و دیگران، ۱۳۹۸، صص. ۱-۳۵). مهم‌ترین راهبردها یا عمل - تعامل‌ها در جهت حل‌وفصل بحران‌های اجتماعی از نظر مشارکت‌کنندگان تحقیق با مقوله «شیوه مدیریتی علمی - انقلابی» است.

دانشجوی شماره ۸ معتقد است «حکومت باید وامدار و خدمتگزار مردم» باشد و دانشجوی شماره ۶ «دولت باید بداند که منابع نفتی و معدنی و دیگری که در اختیار دارد امانت در دستان اوست» اینجاست که به قول مسئول ۴ «دولت انقلابی با ولخرجی‌های اضافه مبارزه می‌کند» و مسئول ۳ «پاسخگویی دولت و کارایی مدیران انقلابی» را سرلوحه شیوه مدیریتی جدید می‌داند. از نظر دانشجوی شماره ۹ «همگامی دولت با مردم» که با «سهیم‌کردن منافع مردم در تصمیمات کشور است» و به قول دانشجوی شماره ۱۲ «سهیم‌کردن مردم در تصمیم‌گیری‌ها است» و حضور فعالانه افراد جامعه در اموری که با سرنوشت آن‌ها در ارتباط است» را

می‌طلبد باید با «مدیریت جهادی در اقتصاد» نیز گره بخورد. شیوه‌ای که به قول دانشجوی شماره ۱۶ «با انحصارگرایی و آقازادگی و اقتصاد رانتی» مبارزه می‌شود و به قول دانشجوی شماره ۱۸ «رفع نیازهای معیشتی مردم» باید در آن اولویت داشته باشد. مسئول شماره ۴ «برنامه‌های جامع رشد اقتصادی» را در اداره کشور لازم می‌داند و «هزینه کرد بهینه مالیاتی مردم را در جهت منافع مردم و رفاه و اشتغال‌زایی لازم می‌شمرد».

بر اساس داده‌های ارائه‌شده، نتایج و تفسیرهای عمده به شرح زیر است:

ملاک‌های راهبردی در حل بحران‌های اجتماعی: مشارکت‌کنندگان بر اهمیت شیوه مدیریتی علمی - انقلابی تأکید دارند که محورهای اصلی آن عبارت‌اند از: التزام عملی به ارزش‌های انقلاب، پاسخگویی و کارآمدی مدیران، همگامی دولت با مردم، مدیریت اقتصادی کارآمد، رفع سیاست‌زدگی اقتصادی، بهره‌مندی از علم و تخصص در تصمیم‌گیری‌ها، صداقت و راستگویی، و پاسخ‌گویی شفاف دولت.

مفاهیم و مقوله‌های اصلی بدین قرار است: **التزام به انقلاب:** تمرکز بر مسئولیت‌پذیری مدیران، مبارزه با ولخرجی، و تأکید بر پاسخگویی و کارایی آنان در جهت تحقق اهداف انقلاب فرهنگی و اقتصادی. **همگامی دولت با مردم:** مشارکت فعال مردم در تصمیم‌گیری‌های کلان، نظرخواهی و حضور آنان در سرنوشت‌سازی کشور.

مدیریت اقتصادی کارآمد: هدف‌گذاری بودجه بر مبنای توسعه اقتصادی، کاهش انحصارگرایی، مبارزه با رانت و اقتصاد رانتی، و اصلاح ساختارهای مالی برای رفاه عمومی. **مدیریت مبتنی بر علم:** استفاده از نظریات علمی و کارشناسی در تصمیم‌گیری‌های کلان و خرد، بهره‌گیری از مدیران متخصص و علم‌مدار. **صداقت و پاسخ‌گویی:** شفافیت در عملکرد دولت، صداقت در مسئولان، و تلاش برای عدالت محوری در توزیع منابع و فرصت‌ها.

از نظر مشارکت‌کنندگان اعتقاد به دولت خدمتگزار و وامدار مردم بودن، اهمیت مدیریت جهادی و اصلاح ساختارهای اقتصادی و اجتماعی برای مقابله با فساد، انحصار و نابرابری، نیاز به ارتقاء سطح پاسخگویی، شفافیت، و اعتماد عمومی در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و مدیریتی است. از نظر مشارکت‌کنندگان اجرای برنامه‌های جامع رشد اقتصادی، تمرکز بر توسعه اشتغال و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر. مشارکت‌کنندگان معتقدند حل بحران‌های اجتماعی نیازمند رویکرد جامع و مبتنی بر ارزش‌های انقلابی و علمی است. تأکید بر مدیریت مسئولانه، شفاف

و پاسخگو در کنار بهره‌برداری علمی و تخصصی، می‌تواند راهکارهای مؤثری برای عبور از بحران‌ها باشد. علاوه‌براین، مشارکت مردم در تصمیم‌سازی و مدیریت اقتصادی، اهمیت زیادی دارد و باید در سیاست‌ها و برنامه‌های دولت لحاظ شود. همچنین، اصلاحات اقتصادی و مبارزه با فساد و رانت‌ها، برای ارتقاء رفاه و عدالت اجتماعی حیاتی است.

جدول (۵): راهبردها (عمل - تعامل ها) - مفاهیم، مقوله‌های فرعی و اصلی

مفهوم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
حکومت وامدار و خدمتگزار مردم / تلقی این موضوع در دولت که منابع مالی کشور امانتی در دست دولت است / مبارزه با ولخرجی مدیران / ثروت بی‌حدوحصر مدیران دولت / التزام به مسئولیت‌پذیری مدیران / پاسخگویی مدیران / کارایی مدیران	التزام عملی به انقلاب	
سهیم کردن منافع مردم در تصمیمات کشور / سهیم کردن مردم در تصمیم‌گیری‌ها / نظرخواهی از مردم در تصمیمات مهمی همچون ورود واکسن به کشور / حضور فعالانه افراد جامعه در اموری که با سرنوشت آن‌ها در ارتباط است / همراه با مردم و همگام با مسئولان	همگامی دولت با مردم	
انتخاب افراد کارآمد در مدیریت کشور / کارایی مدیران / انتصاب متخصصان در سمت‌های مهم کشور / توجه به کارایی عملی مدیران	شایسته‌سالاری در انتخاب مدیران	شیوه مدیریتی علمی - انقلابی
مبارزه با رانت / شکستن انحصارگرایی اقتصادی / برنامه‌های جامع رشد اقتصادی / هدف‌گذاری بودجه سالیانه بر اساس بهبود اقتصاد و معیشت مردم و تولید شغل / هزینه‌کرد به‌جای مالیات مردم / انتصاب افراد کاردان و علمی و انقلابی در وزارت اقتصاد و زیرمجموعه آن / شفافیت و عقلانی‌بودن برنامه‌های خرد و کلان اقتصادی	مدیریت کارآمد اقتصادی	
عدم تنش سیاسی و اقتصادی و بین‌المللی / اقتصاد تابع سیاست را به سیاست تابع اقتصاد تبدیل شود	رفع سیاست‌زدگی اقتصادی	
استفاده از فکر و نظر و اندیشه مردم در اداره جامعه /	مدیریت عملگرایی	

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
استفاده از نظریات علمی در اداره جامعه / استفاده مدیران از افراد صاحب اندیشه علمی در تصمیم‌گیری‌ها / استفاده از تجارب علمی در تصمیم‌گیری‌ها / وجود تخصص و علم در مدیران کلان / عدم تناسب تصمیمات مدیران کشور با نیازهای مردم / تأثیر مدیریت کلان بر مشارکت‌های اجتماعی	علمی	
صداقت و راستی در مسئولان و مردم / یک‌رنگی و به‌دور بودن از ریا / امانتداری / مبارزه با چابلوسی / وفای به عهد / پایبندی عملی به شعارها / اعتقادات / وجود قوانین شفاف و مبارزه با تفسیر به رأی قانون	صداقت و راستی در مسئولان و مردم	
پاسخگویی و اعلان و بیان شفاف سالیانه عملکرد دولت به مردم / اولویت‌بخشی به محرومان در برنامه‌های دولت / اولویت‌بخشی به جوانان در برنامه‌های دولت / اولویت‌بخشی به اشتغال زنان و مردان / تقسیم عادلانه منابع کشور به مردم	پاسخگویی دولت	

۵-۵. پیامدها

هرجا انجام یا عدم انجام عمل - تعامل معینی در پاسخ به امر یا مسئله‌ای یا به‌منظور اداره یا حفظ موقعیتی از سوی فرد یا افرادی انتخاب شود. پیامدهای پدیده می‌آید (حیدری و دیگران، ۱۳۹۸، صص. ۱-۳۵). از نظر مشارکت‌کنندگان در پژوهش، بحران‌های اجتماعی پیامدهای مختلفی را برای جامعه دارند که با مقولاتی از جمله: بحران مدیریت، بحران فرهنگی - آموزشی و بحران اقتصادی مشخص می‌شوند.

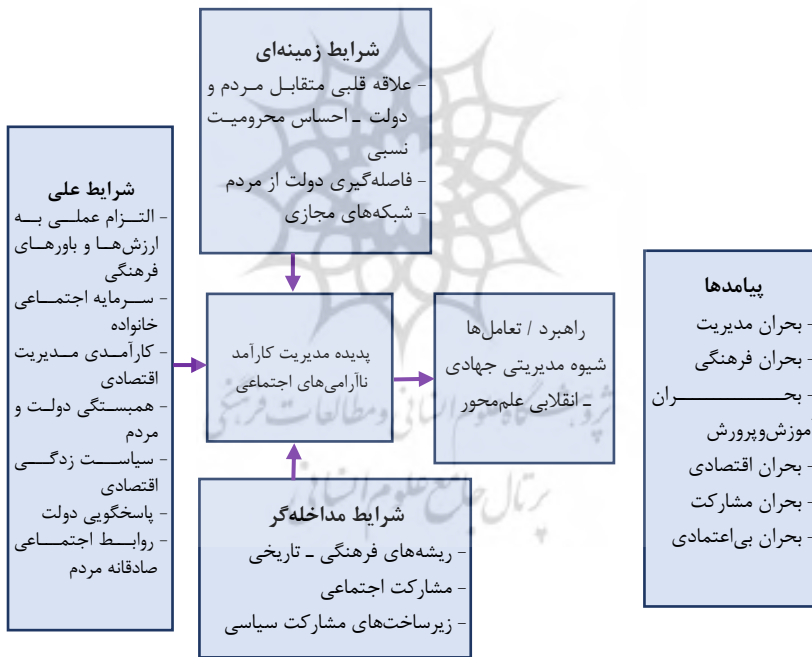
جدول (۶): مقولات و زیرمقولات به‌دست آمده در جریان پژوهش

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
مدیریت سلیقه‌ای / مدیریت آزمون و خطا / ناآشنایی مدیران با علم مدیریت / اجرای سلیقه‌ای و تفسیر به رأی قانون / نداشتن برنامه برای اداره کشور و تبادلات منطقه‌ای و جهانی / مدیریت روزمره‌گی	مدیریت سلیقه‌ای	بحران مدیریت
پارتی‌بازی و چابلوسی / رانت و ناکارآمدی / رابطه‌گرایی در	پارتی‌بازی و	

مفاهیم	مقوله فرعی	مقوله اصلی
برخی ادارات / قانون‌گریزی	چاپلوسی	
عدم شفافیت و پاسخگویی مدیران / نبودن فضای سالم رقابتی در مدیریت / شیوه پنهان‌کاری / عدم توانمندی	عدم شفافیت و پاسخگویی	
بی‌توجهی به مفاخر علمی و فرهنگی در مقام عمل / نداشتن برنامه‌های کوتاه و بلندمدت فرهنگی / خودباختگی و بی‌هویتی فرهنگی / مسخ فرهنگی و خودباختگی / سردرگمی نسل جوان در هویت خویش	ضعف ارزش‌ها و باورها	بحران فرهنگی - آموزشی
عدم ثبات در نظام آموزشی کشور از بدو دبستان تا دانشگاه / نظام آموزشی ناکارآمد / آموزشی	بی‌ثباتی و بی‌نظمی آموزشی	
أفت‌کارایی علمی و آموزشی / ملاک قرار گرفتن مدرک به‌جای توان علمی / مدرک‌داران بی‌علم	أفت‌کارایی آموزشی	
از دست رفتن رونق اقتصادی / گرانی و تورم افسارگسیخته / کمبود مایحتاج عمومی / سقوط ارزش پول ملی / گرانی زمین و مسکن و خودرو و لوازم خانگی و سایر ملزومات زندگی	تورم افسارگسیخته و اقتصاد بیمار	بحران اقتصادی
بیکاری جوانان و اقشار تحصیل کرده / تجرد و در خانه ماندن جوانان / بیکاری زنان / ناامیدی از شغل / یأس گسترده از بیکاری	بیکاری گسترده	
از دست رفتن اعتماد مردم به یکدیگر / اعتماد به سازمان‌ها / پزشکان / معلمان و اساتید	بی‌اعتمادی اجتماعی	
رقابت ناسالم بین مردم جهت ارضاء نیازها / جو رقابتی ناسالم بین دولت و مردم رقابت ناسالم بین دولت و مردم / منفعت‌جویی هرکدام بدون در نظر گرفتن دیگری	رقابت‌های مخرب بین دولت و مردم	بحران مشارکت و اعتماد اجتماعی
عدم مراقبت و نگهداری از اموال عمومی / اموال دولتی (آن را از آن دشمن می‌دانند) / تخریب اموال عمومی و دولتی در شورش‌ها و تظاهرات / قانون‌گریزی / افزایش پرونده‌های قضایی / مالیات‌گریزی	تخریب و قانون‌گریزی	

۵-۶. مقوله مرکزی

مقوله هسته یا مرکزی را می‌توان به‌عنوان مضمون اصلی در پژوهش معرفی کرد. در تحقیق پیش رو بر مبنای فرایند تحقیق و داده‌های حاصله و همچنین مقولات اکتشافی در مرحله موسوم به کدگذاری گزینشی، «مدیریت جهادی - انقلابی - علم‌محور» به‌عنوان مقوله هسته که توان تحلیل فرایند درک و تفسیر مقابله با بحران‌های اجتماعی را دارند در نظر گرفته شده است. بر مبنای این مقوله تفسیر افراد مورد مطالعه بر این است که برای برون‌رفت از مسائل و بحران‌های اجتماعی که جامعه ما با آن دست به‌گریبان گشته است باید از یک‌طرف همچون ابتدای انقلاب به‌گونه‌ای جهادی و انقلابی رفتار کرد؛ اما باید به این نکته توجه داشت که بینش جهادی فوق‌الذکر باید در کنار صداقت با مردم، عملگرایی مذهبی و تعهد به ارزش‌های اسلامی و انقلابی با مقوله علم و منش علمی نیز پیوند داشته باشد.

شکل (۱): الگوواره داده‌بنیاد عوامل اجتماعی مؤثر بر مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی

شکل ۱، الگوواره عوامل مؤثر بر مدیریت کارآمد ناآرامی‌های اجتماعی را بر اساس داده‌های پژوهش نشان می‌دهد. در این الگو آنچه بر اساس تفسیر مشارکت‌کنندگان

در پژوهش آشکار شده این است که عواملی از جمله: التزام عملی به ارزش‌ها و باورهای فرهنگی، سرمایه اجتماعی خانواده، کارآمدی مدیریت اقتصادی، همبستگی دولت و مردم، سیاست‌زدگی اقتصادی، پاسخگویی دولت و روابط اجتماعی صادقانه مردم به‌عنوان عواملی هستند که کیفیت و چگونگی شکل‌گیری آن‌ها می‌تواند از بحران‌های اجتماعی جلوگیری کرده و یا آن را تقویت کند. بر اساس نتایج پژوهش مدل زیر برای مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی پیشنهاد می‌شود:

شکل (۳): مدل مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی بر اساس نقش سرمایه اجتماعی

نتیجه‌گیری

امروز جمهوری اسلامی ایران آماج جنگ ترکیبی و دشمنان در ابعاد مختلف نظامی فرهنگی اقتصادی و سیاسی است اقدامات و حرکت دشمنان و رویکرد ترکیبی آن‌ها در تهاجم به جمهوری اسلامی پیش از هرچیزی نیازمند روشننگری و تبیین واقعیت‌هاست. تبیین زمانی که در تقابل با دشمن باشد، بخشی از جهاد تبیین و رسالت روشننگری می‌باشد. جهاد تبیین یک ضرورت گذار تاریخی است بنا به رهنمودهای رهبر انقلاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، دیگر جایز نیست به روال گذشته در تقابل با دشمنان و تهاجم ترکیبی آنان طی طریق نمود بلکه لازم است از یک تحول انقلابی و یک جهاد به‌سوی کشف و بیان حقایق در برابر ابهام‌آفرینی و پرده افکنی دشمنان بهره برد و در این مسیر به درک و شناخت درست و علمی از مسائل اجتماعی رسید.

متأسفانه در سال‌های گذشته شاهد ناآرامی‌های اجتماعی متعددی در جامعه بوده- ایم که ضرورت تدوین و ارائه مدل مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی را مطرح ساخته است. با توجه به اهمیتی که سرمایه اجتماعی در بحران‌ها دارد، پژوهش در تلاش است تا دست به تدوین و ارائه مدل مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی با توجه به نقش سرمایه اجتماعی زدند. درواقع پژوهش تلاش دارد تا بر اساس درک معنایی و تفسیر (برداشت) جامعه هدف از سازوکار مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی دست به ارائه مدلی در جهت مدیریت کارآمد این پدیده اجتماعی زند. جهت تفسیر مدل و نتایج حاصله از منویات مقام معظم رهبری در خصوص جهاد تبیین بهره گرفته شده است.

با توجه به این توضیحات سؤالات اصلی تحقیق به‌طور خلاصه به قرار زیر بوده است:

۱- دانشجویان و مسئولان مدیریت بحران استان چه درک و تفسیری از سرمایه اجتماعی و نقش آن در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی دارند؟ و نظام معنایی آن‌ها پیرامون چه مفاهیمی شکل گرفته است؟

۲- راهبردها یا عمل - تعامل، شرایط یا عوامل علی، زمینه‌ای و مداخله‌گر

شکل‌دهنده به ناآرامی‌های اجتماعی با توجه به نقش سرمایه اجتماعی کدامند؟

۳- پدیده مدیریت کارآمد ناآرامی‌های اجتماعی تحت تأثیر کدام عوامل علی، مداخله‌گر، زمینه‌ای قرار دارد و چه راهبردهایی (بر اساس منویات مقام معظم رهبری) در دستیابی به آن باید به‌کار برد؟

۴- بر مبنای چه مفهوم مرکزی می‌توان نظام معنایی این افراد را در خصوص

کیفیت و چگونگی سرمایه اجتماعی و نقش آن در مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی را

در بستر مورد مطالعه تفسیر و تحلیل کرد؟

مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی و بحران‌ها، مسئله‌ای است که در سطوح مختلف اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی اهمیت دارد. نتایج تحلیل کیفی پژوهش، بر عوامل مؤثر بر این پدیده تأکید دارد و به‌صورت جامع، شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر و پیامدی و همچنین راهبردهای مطلوب بر مدیریت کارآمد ناآرامی‌های اجتماعی را شناسایی کرده است. این نتایج اگرچه بر اساس داده‌های داخلی است؛ اما در قالب‌های نظری و تجربی مشابه در بسیاری از پژوهش‌های جهانی و منطقه‌ای جای می‌گیرند.

عوامل علی تأثیرگذار بر مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی بر چهار مقوله اصلی تمرکز دارد: سرمایه اجتماعی خانواده، کارآمدی مدیریت اقتصادی، کیفیت عملکرد دولت در بحران‌ها و تفسیر عملکرد نهادهای امنیتی. یافته‌های کلیدی نشان می‌دهد که کارآمدی مدیریت اقتصادی، به‌ویژه عدالت، ثبات اقتصادی و سیاست‌زدگی، نقش مهمی در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی دارد. در این راستا، عدم ثبات اقتصادی و سیاست‌زدگی، عواملی منفی در اعتماد عمومی و سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند. همچنین، کیفیت عملکرد دولت در بحران کرونا شامل احترام به حقوق شهروندی و همبستگی دولت و مردم است که بر اعتماد و همکاری در جامعه تأثیرگذار است. مطالعات بین‌المللی نشان می‌دهند که کارآمدی نظام اقتصادی و دولت در بحران‌ها، نقش کلیدی در حفظ و تقویت سرمایه اجتماعی دارد؛ به‌عنوان مثال، پژوهش‌ها در کشورهای توسعه‌یافته مانند آلمان و ژاپن (Kawasaki & Matsuzaki, 2021) نشان می‌دهند که شفافیت در سیاست‌ها و پاسخ سریع دولت موجبات افزایش اعتماد عمومی و تقویت سرمایه اجتماعی را فراهم می‌کند. در مقابل، کشورهای با بحران‌های اقتصادی و سیاسی، مانند آمریکای لاتین، اغلب با کاهش اعتماد و تخریب سرمایه اجتماعی مواجه هستند، در مطالعات بین‌المللی، توجه بیشتری به نقش نهادهای مدنی و قوانین حقوق بشر در تقویت سرمایه اجتماعی شده است که در پژوهش حاضر کمتر به آن توجه شده است. در نتیجه، یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش‌های جهانی همسو است، به‌ویژه در تأکید بر اهمیت کارآمدی دولتی و مدیریت بحران، ولی در ابعاد خاص، مانند نقش نهادهای امنیتی و توجه کمتر به عناصر فرهنگی و مدنی، تفاوت‌هایی دیده می‌شود.

در خصوص شرایط زمینه‌ای مؤثر بر مدیریت ناآرامی‌های اجتماعی بر نقش مشارکت و تعامل مردم در جامعه که در قالب مقولاتی از جمله: علاقه قلبی متقابل

مردم و دولت / احساس محرومیت نسبی / فاصله‌گیری دولت از مردم / شبکه‌های مجازی است.

شبکه‌های مجازی: نقش این فضا در افزایش مشارکت‌های اجتماعی و مدنی، و همچنین چالش‌های آن مانند نگاه رقیبانه و ناتوانی دولت در بهره‌گیری مفید از امکانات مجازی است.

التزام عملی به ارزش‌های اسلامی: نهادینه‌سازی اخلاق و ارزش‌های دینی، صداقت، احترام و پای‌بندی به قول و قرارها، که عامل مهم در انسجام اجتماعی است. مطالعات جهانی نیز بر اهمیت ارتباط مؤثر دولت با مردم تأکید دارند، خصوصاً در جوامع توسعه‌یافته‌تر، جایی که شفافیت، پاسخگویی و اعتماد متقابل پایه‌ریزی شده است (Putnam, 2000). همچنین، نقش شبکه‌های مجازی در ترویج مشارکت مدنی، ایجاد شبکه‌های همیاری و تعاملات اجتماعی، در جهان امروز به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه است (Boulianne, 2015) درمقابل، نگرانی‌های مرتبط با سوءاستفاده، بی‌اعتمادی و ناتوانی دولت‌ها در بهره‌برداری مؤثر از این فضا، در بیشتر از کشورهای توسعه‌نیافته دیده می‌شود. در زمینه ارزش‌های دینی و اخلاقی، مطالعات نشان می‌دهند که نهادینه‌سازی اخلاق و ارزش‌های اسلامی یا فرهنگی در قالب رفتارهای فردی و جمعی، نقش مهمی در تقویت انسجام اجتماعی دارد. در جوامع اسلامی، این عامل به‌عنوان پایه‌ای برای مواظبت بر روابط انسانی و فرهنگی اهمیت دارد، هرچند در نگاه جهانی، نقش اخلاقی در شکل‌دهی اعتماد و همکاری نیز تثبیت شده است.

در خصوص عوامل مداخله‌گر که می‌توانند تأثیر قابل توجهی در تسهیل یا محدود کردن عمل‌ها و تعاملات اجتماعی و مشارکتی داشته باشند. مهم‌ترین مفاهیم و مقوله‌های آن عبارت‌اند از:

≠ **ریشه‌های فرهنگی - تاریخی مشارکت اجتماعی:** نشان می‌دهد که سنت‌های فرهنگی، همکاری، تعاون، خیرخواهی، و حس نوع‌دوستی که در فرهنگ ایرانی و اسلامی جایگاه تاریخی دارند، می‌توانند پایه‌های قوی برای تقویت مشارکت اجتماعی ایجاد کنند. این موضوع بر تداوم و نهادینه‌سازی این ارزش‌ها تأکید دارد.

≠ **کیفیت مشارکت سیاسی:** فقدان آگاهی سیاسی، نبود احزاب کارآمد و زیرساخت‌های ناقص، عواملی هستند که میزان و کیفیت مشارکت سیاسی و

همچنین فعالیت‌های اجتماعی را محدود می‌کنند. بحران‌های اقتصادی، استرس‌های روانی، و کمبود فرصت‌های مشارکتی به‌عنوان عوامل منفی بر آرایش مشارکت‌ها معرفی شده‌اند.

≠ **بی‌تفاوتی اجتماعی و ناامیدی:** این عوامل، در کنار روحیه منفعت‌طلبی و رویکرد تک‌قطبی، از نظر روانی و فرهنگی، مانع از شکل‌گیری تعاملات اجتماعی قدرتمند و مشارکت فعال شده‌اند و جامعه را از همبستگی و حرکت جمعی دور می‌سازند. مطالعات جهانی نیز بر نقش عوامل فرهنگی و ساختاری در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی تأکید دارند؛ برای مثال در پژوهش پاتنام (۲۰۰۰) به نقش میراث فرهنگی و ارزشی تأکید شده است که فرهنگ همکاری و اعتماد بر پایه سنت‌های تاریخی و فرهنگی، نقش مهمی در تقویت یا تضعیف سرمایه اجتماعی دارد.

کیفیت زیرساخت‌های مشارکتی در مطالعات در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته (Finkel, 2018)، نشان می‌دهند که نبود ساختارهای سیاسی کارآمد، آموزش سیاسی محدود و کمبود فرصت‌های مشارکت عمومی، موانع اصلی بر سر راه رشد مشارکت‌های مدنی هستند. در کشورهای بیشتر مبتلا به بحران اقتصادی یا سیاسی، احساس ناامیدی و بی‌تفاوتی نسبت به نقش‌های مدنی، به‌شدت کاهش دهنده مشارکت و اعتماد اجتماعی است. مثال بارز آن در جوامع اروپایی و آمریکای جنوبی دیده می‌شود (Diani & Liran, 2014).

نتایج پژوهش حاضر شباهت‌های قابل توجهی با یافته‌های جهانی دارد، ازجمله اهمیت میراث فرهنگی، نقش ساختارهای سیاسی، و نگرانی‌های ناشی از ناامیدی و بی‌تفاوتی در کاهش مشارکت اجتماعی. تفاوت‌های اصلی در توجه به ویژگی‌های فرهنگی و دینی غنی در فرهنگ ایرانی و اسلامی است که در تقویت زمینه‌های همکاری و نوع‌دوستی می‌تواند نقش مهم و راهگشا ایفا کند.

مهم‌ترین راهبردها و مفاهیم مربوطه در خصوص مدیریت کارآمد ناآرامی‌های اجتماعی عبارت‌اند از:

≠ **التزام عملی به انقلاب:** بر اهمیت خدمتگزاری منابع کشور، مبارزه با ولخرجی و فساد، پاسخگویی مدیران، و کارایی آنان تأکید دارد. این راهبرد پشتیبان مفهوم مسئولیت‌پذیری و اصلاح الگوی مدیریتی مبتنی بر ارزش‌های انقلابی است.

≠ **همگامی دولت با مردم:** نشان‌دهنده مشارکت فعالانه و نظرخواهی در تصمیم‌گیری‌های مهم، همراه‌بودن و همگامی دولت با نیازها و خواسته‌های مردم،

و درگیر کردن آگاهانه مردم در فرایندهای سرنوشت‌ساز است. این راهبرد به توسعه رابطه اعتماد و مشارکت اجتماعی تأکید می‌کند.

≠ **شایسته‌سالاری در انتخاب مدیران:** بر انتصاب مدیران کارآمد، متخصص، علمی و انقلابی و تمرکز بر کارایی عملی مدیران در مدیریت کلان، تأکید دارد تا تصمیم‌گیری‌ها بر مبنای علم و تخصص باشد و اقتصاد کارآمد شکل گیرد.

≠ **مدیریت کارآمد اقتصادی:** تجمیع توان مالی، مبارزه با رانت و انحصارگرایی، برنامه‌ریزی اقتصادی جامع، توزیع عادلانه منابع، و تمرکز بر تولید و اشتغال، از جمله راهبردهای اصلی است که هدف آن تقویت بنیان‌های اقتصادی کشور و رفع فقر و نابرابری است.

≠ **رفع سیاست‌زدگی اقتصادی:** کاهش تنش‌های سیاسی و اقتصادی، تبدیل سیاست‌های اقتصادی وابسته به سیاست‌های داخلی و بین‌المللی و مدیریت مبتنی بر علم و تخصص، جهت کاهش تأثیر منفی سیاست‌زدگی بر توسعه اقتصادی.

≠ **مدیریت علمی و عمل‌گرایانه:** بهره‌گیری از علم، نظریات علمی، تجارب مدیریتی و تخصص در اتخاذ تصمیمات کلان و خرد، به‌منظور بهبود کارایی و اثربخشی دولت و نظام مدیریت کشور.

≠ **صداقت و پاسخگویی:** تأکید بر صداقت، راستگویی، امانت‌داری، وفای به عهد، شفافیت و مبارزه با ریا و همچنین اعلام و اطلاع‌رسانی شفاف درباره عملکرد دولت و دادن اولویت‌های مهم به نیازهای محرومان، جوانان و اشتغال.

مطالعات جهانی در حوزه مدیریت و سیاست‌گذاری نیز بر اهمیت شفافیت، پاسخگویی و شایسته‌سالاری تأکید دارند. در بسیاری از کشورها نظیر کشورهای اسکانداوی و سنگاپور، شفافیت در عملکرد دولت و پاسخگویی به مردم عامل اصلی اعتماد و مشارکت مؤثر است (Kettunen & Kallio, 2017).

در نظام‌های توسعه‌یافته، تمرکز بر استفاده از نظریات علمی و توانمندسازی مدیران در تصمیم‌گیری‌های کلان، پایه‌گذار توسعه پایدار است (Nelson & Nelson, 2020).

≠ **مبارزه با فساد و رانت:** کاهش فساد اقتصادی و انحصارگرایی به‌عنوان یکی از عوامل رشد و توسعه اقتصادی شناخته شده است (World Bank, 2019).

≠ **همگامی با مردم و مشارکت فعال:** در کشورهای مردم‌سالار، مشارکت خانواده‌ها و اجتماعات محلی در توسعه سیاست‌های عمومی، موجب تقویت ثبات و عدالت اجتماعی می‌گردد.

نتایج نشان می‌دهد که بحران‌های کشور در حوزه‌های مدیریت، فرهنگی، اقتصادی و اعتماد اجتماعی، به‌هم‌وابسته و تأثیرگذار هستند. ضعف در مدیریت، در کنار مشکلات اقتصادی و فرهنگی، حلقه‌ای معیوب و بحرانی ایجاد کرده‌اند که نیازمند اصلاحات ساختاری، فرهنگی و مدیریتی است. توسعه پایدار و اعتماد عمومی نیازمند برنامه‌ریزی جامع، شفافیت، و مبارزه جدی با رانت و فساد است.

پیشنهادات و راهکارها

- ۱- تقویت سرمایه اجتماعی خانواده:
  - * ایجاد برنامه‌های آموزشی و فرهنگی برای تقویت روابط خانوادگی و اجتماعی؛
  - * حمایت از نهادهای اجتماعی و مدنی که به تقویت پیوندهای اجتماعی کمک می‌کنند.
- ۲- بهبود کارآمدی مدیریت اقتصادی:
  - * اجرای سیاست‌های اقتصادی که بر عدالت و ثبات اقتصادی تأکید دارند؛
  - * کاهش سیاست‌زدگی در تصمیم‌گیری‌های اقتصادی و افزایش شفافیت در سیاست‌گذاری‌ها؛
  - * حمایت از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط برای ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری.
- ۳- ارتقای کیفیت عملکرد دولت در بحران‌ها:
  - * افزایش شفافیت و پاسخگویی دولت در زمان بحران‌ها؛
  - * احترام به حقوق شهروندی و تقویت همبستگی میان دولت و مردم؛
  - * ایجاد سازوکارهای مشارکتی برای درگیر کردن جامعه مدنی در فرایندهای تصمیم‌گیری.
- ۴- تقویت نهادهای امنیتی و حقوقی:
  - * آموزش و توانمندسازی نیروهای امنیتی برای مدیریت بهتر بحران‌ها با احترام به حقوق شهروندی؛
  - * ایجاد نهادهای نظارتی مستقل برای ارزیابی عملکرد نهادهای امنیتی و حقوقی.

فهرست منابع

- اکبری، حسین و صفری، سعید (۱۳۹۷). مطالعه بسترهای اجتماعی ابتلا به اچ‌آی‌وی / ایدز با استفاده از استراتژی نظریه زمینه‌ای. *علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد*، ۱۵(۲)، ۱۰۵-۱۳۲.
- ایمان، محمدتقی (۱۳۹۱). *روش‌شناسی تحقیقات کیفی*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- پیری زمانه، مسلم و قدمی، کاوه (۱۴۰۲). *جهان تبیین بر بیانیه گام دوم انقلاب*، راهبرد مقابله با جنگ ترکیبی. اولین همایش ملی فرماندهی و مدیریت در جنگ‌های آینده، ۱-۱۷.
- حسینی، سیدجواد و محمدی، علیرضا (۱۴۰۳). نقش تاب‌آوری اجتماعی در بروز ناآرامی‌های اجتماعی؛ مطالعه موردی ناآرامی‌های پاییز ۱۴۰۱. *جامعه‌شناسی سیاسی انقلاب اسلامی*، ۱۵(۱)، ۱۵۹-۱۸۴.
- حسینی، علی؛ یدالله‌نیا، هاجر؛ محمدی، منصوره و شکاری، سعید (۱۳۹۹). تحلیل تاب‌آوری اجتماعی بر اساس شاخص‌های سرمایه اجتماعی در شهر تهران. *فصلنامه شهر پایدار*، ۳(۱)، ۱۹-۳۹.
- حیدری، محمد؛ قاسمی، وحید؛ رانی، محسن و ایمان، محمدتقی (۱۳۹۸). ارائه الگوی پارادایمی فرهنگ مالیاتی نزد مؤدیان مالیاتی شهر اصفهان (پژوهشی کیفی در حوزه جامعه‌شناسی اقتصادی). *دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، سال هشتم، ۱۵(۱)، ۱-۳۵.
- خامنه‌ای، سیدعلی: <https://farsi.khamenei.ir>
- خانیکی، هادی و خجیر، یوسف (۱۳۹۷). رسانه‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی؛ فراتحلیل مشارکت سیاسی کاربران رسانه‌های اجتماعی. *مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی*، ۱۱(۱) (پیاپی ۴۱)، ۱۰۱-۱۲۷.
- ربیعی، علی (۱۳۸۶). *بحران‌های اجتماعی ایران امروز*. *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۸(۳)، ۱۲۰-۱۴۰.
- رشادت‌جو، حمیده؛ رضایی، علی‌اکبر و میرحق‌جو، میرنوید (۱۳۹۰). نقش سرمایه اجتماعی در مدیریت بحران‌های اجتماعی کلان شهرهای ایران مطالعه موردی شهر رشت. *مطالعات مدیریت شهری*، ۳(۶)، ۱-۲۳.
- زارعی متین، حسن؛ شمسی، فاطمه و ادیب‌زاده، مرضیه (۱۳۹۶). سرمایه اخلاقی مولد سرمایه اجتماعی. *مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۴(۱)، ۲۷-۴۴.

ساروخانی، باقر (۱۳۹۴). رسانه‌ها و اعتماد اجتماعی. *رسانه‌های دیداری و شنیداری*، ۱۱(۲۷)، ۹-۳۲.

سلطانی حبیب، مسعود و ذاکرزاده، کیانوش (۱۳۹۵). سرمایه اجتماعی و تأثیر آن در مدیریت بحران در شهرها (نمونه موردی: شهر همدان). *فصلنامه علمی دانش انتظامی همدان*، ۳(۱)، ۱۱۳-۱۳۴.

صیدی، ستار (۱۳۹۵). اعتماد اجتماعی و رفتار جامعه‌پسند. *کنگره ملی روانشناسی اجتماعی ایران*. <https://sid.ir/paper/851726/fa>

عزیزی، سعید؛ رشیدی، محمدمهدی و نیلی‌پور طباطبایی، اکبر (۱۳۹۸). بررسی رابطه بین توسعه سرمایه انسانی و مدیریت بحران (مورد مطالعه: سازمان امور مالیاتی کشور). *مجله علمی «مدیریت سرمایه اجتماعی»*، ۶(۱)، ۱۲۷-۱۴۸.

عسگری، محمود (۱۳۹۹). رویکردی به ناآرامی‌های اجتماعی در ج.ا.ایران از منظر مقام معظم رهبری. *مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، ۱۰(۴۰)، ۳۱۸-۲۷۹.

عسگری، محمود و حسینی، سیدحسین (۱۴۰۰). تبیین فرایند و معرفی عوامل وقوع ناآرامی‌های اجتماعی در ج.ا.ایران. *راهبرد دفاعی*، ۱۹(۲)، ۱۴۵-۱۷۸.

علی‌اصغری، محمدآقبال (۱۴۰۰). بررسی علل و ابعاد امنیتی‌شدن ناآرامی‌های اجتماعی. *فصلنامه مدیریت بحران*، ۱۳(۳)، ۱۳۷-۱۴۶.

کردتمینی، عبدالملک (۱۳۹۳). پیشرفت اجتماعی: مفهوم سرمایه اجتماعی و ارتباط آن با سرمایه انسانی. *کنگره پیشگامان پیشرفت*. <https://sid.ir/paper/865520/fa>

گلابی، فاطمه و اخشی، نازیلا (۱۳۹۴). مشارکت اجتماعی و نشاط اجتماعی. *جامعه‌شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)*، ۲۶(۳) (پیاپی ۵۹).

محسن‌زاده گل‌افزانی، سمیه؛ افقی، نادر و مسعودنیا، ابراهیم (۱۳۹۹). بررسی نقش سرمایه اجتماعی در شکل‌گیری الگوی ارتباطی بیمار بیماران مبتلا به سرطان، مغز و اعصاب و قلب و عروق در بیمارستان‌های شهر رشت. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۳۱(۱).

محسنی تبریزی، علیرضا؛ معیدفر، سعید و گلابی، فاطمه (۱۳۹۰). بررسی اعتماد اجتماعی با نگاهی نسلی به جامعه. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۲(۱)، ۴۱-۷۰.

مهدی‌پور، عبدالمهدی (۱۴۰۲). جایگاه جهاد تبیین از دیدگاه مقام معظم رهبری. *ماهنامه آفاق علوم انسانی*، ۷(۷۹)، ۱۳-۲۶.

- Barker, V. (2009). *The Tipping Point: The New Social Influence*. New York: HarperCollins.
- Boulianne, S. (2015). Social media use and participation: A meta-analysis of current research. *Information, Communication & Society*, 18(5), 524-538.
- Camacho, C. & Hassan, W. (2023). The dynamics of revolution: Discrimination, social unrest and the optimal timing of revolution. *Economic Modelling*, (128), 106489. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106489>
- Daniel, Ou, X.; Wan, V.; Yan, E.; Li, J. J.; Liu, E. H. & Yu, W. (2023). Exposure to violence in social unrest, resilience, and mental health of older people in Hong Kong. *American Journal of Geriatric Psychiatry*. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2023.09.008>
- Davies, J. (1962). Toward a theory of Revolution. *American Sociological Review*, (27), 1-23.
- Diani, M. & Liran, D. (2014). Social Movements and Social Capital. *Journal of Civil Society*, 10(2), 172-187.
- Finkel, S. E. (2018). *The Future of Democracy: Developing the Next Generation of Political Scientists*. Oxford University Press.
- Fukuyama, F. (1999). Social Capital and Civil Society, The Institute of Public Policy George Mason University, <https://b2n.ir/g12111>
- Gurr, T. (1968). A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices. *The American Political Science Review*, 62(4), <https://www.jstor.org/stable/1953907>
- Kawasaki, K. & Matsuzaki, S. (2021). Trust and governance in times of crisis: Comparative analysis. *Journal of Social Economy*, 45(2), 123-145.
- Kettunen, P. & Kallio, J. (2017). *Transparency and Accountability in Governance*. Journal of Public Administration.
- Naranjo-Zolotov, M.; Acedo, A. & Lascano, J. E. (2022). Exploring the effects of social capital on the compulsive use of online social networks in civil unrest contexts. *Heliyon*, 8(7), e09990. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09990>
- Nelson, R. R. & Nelson, S. (2020). *The Role of Scientific Management in Modern Governance*. Policy & Society.
- Oga, Y.; Ito, K. & Takashima, R. (2024). Sustainable investments in the face of social unrest and risk: A new perspective on corporate social responsibility. *Economics Letters*, (236), 111616. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2024.111616>
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- World Bank. (2019). *World Development Report 2019: The Changing Nature of Work*.

References

- Akbari, Hossein and Safari, Saeed. (2018). A study of the social bases of HIV/AIDS infection using grounded theory methodology. *Ferdowsi University of Mashhad, Social Sciences*, 15(2), 105-132. (In Persian)
- Ali Asghari, Mohammad-Aghbal. (2021). Examining causes and dimensions of securitization of social unrest, *Crisis Management Quarterly*, 13(3), 137-146. (In Persian)
- Asgari, Mahmood. (2020). A perspective on social unrest in the Islamic Republic of Iran from the standpoint of the Leader. *Interdisciplinary Studies in Strategic Science*, 10(40), 318-279. (In Persian)
- Asgari, Mahmood; Hosseini, Seyed-Hossein. (2021). Explaining the process and identifying factors of occurrence of social unrest in the Islamic Republic of Iran. *Defensive Strategy*, 19(2), 145-178. (In Persian)
- Azizi, Saeed; Rashidi, Mohammad-Mohammad; Nili Pour Tabatabai, Akbar. (2019). Examining the relationship between developmental of human capital and crisis management (Case study: Iran's Tax Affairs Organization). *Journal of Social Capital Management*, 1(6), 127-148. (In Persian)
- Barker, V. (2009). *The Tipping Point: The New Social Influence*. New York: HarperCollins.
- Boulianne, S. (2015). Social media use and participation: A meta-analysis of current research. *Information, Communication & Society*, 18(5), 524-538.
- Camacho, C., & Hassan, W. (2023). The dynamics of revolution: Discrimination, social unrest and the optimal timing of revolution. *Economic Modelling*, 128, 106489. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106489>
- Daniel, Ou, X., Wan, V., Yan, E., Li, J. J., Liu, E. H., & Yu, W. (2023). Exposure to violence in social unrest, resilience, and mental health of older people in Hong Kong. *American Journal of Geriatric Psychiatry*. <https://doi.org/10.1016/j.jagp.2023.09.008>
- Davies, J. 1962. Toward a theory of Revolution. *American Sociological Review* 27:1-23.
- Diani, M., & Liran, D. (2014). Social Movements and Social Capital. *Journal of Civil Society*, 10(2), 172-187.
- Emān, Mohammad Taqi. (2012). *Qualitative Research Methodology*. Qom: Institute for Research in the Field of Higher Education and University. (In Persian)
- Finkel, S. E. (2018). *The Future of Democracy: Developing the Next Generation of Political Scientists*. Oxford University Press.
- Fukuyama, F(1999) *Social Capital and Civil Society*, The Institute of Public Policy George Mason University, <https://b2n.ir/g12111>
- Golabi, Fatemeh; Akshi, Nazila. (2015). Social participation and social vitality. *Applied Sociology (Isfahan University Journal of Humanities)*, 26(3), 0-0. SID. <https://sid.ir/paper/507745/fa> (In Persian)

- Gurr, T(1968), "A Causal Model of Civil Strife: A Comparative Analysis Using New Indices", *The American Political Science Review*, Vol. 62, No. 4, <https://www.jstor.org/stable/1953907>
- Heydari, Mohammad; Ghasemi, Vahid; Ranani, Mohsen; Iman, Mohammad Taqi. (2019). Presenting a paradigmatic model of the tax culture among taxpayers of Isfahan (A qualitative study in economic sociology). *Contemporary Sociological Research Quarterly*, 8(15), Winter, 1-35. (In Persian)
- Hosseini, Ali; Yadollah Nia, Hajar; Mohammadi, Mansoure; Shakari, Saeed. (2020). An analysis of social resilience based on social capital indicators in Tehran. *Journal of Sustainable City*, 1(3), 19-39. (In Persian)
- Hosseini, Seyed Javad; Mohammadi, Alireza. (2024). The role of social resilience in the emergence of social unrest: A case study of the autumn 2021 unrest. *Political Sociology of the Islamic Revolution*, 5(1), 159-184. (In Persian)
- Kawasaki, K., & Matsuzaki, S. (2021). Trust and governance in times of crisis: Comparative analysis. *Journal of Social Economy*, 45(2), 123-145.
- Kerdtmini, Abdul-Malek. (2014). Social progress: The concept of social capital and its relation to human capital. *Congress of Pioneers of Progress*. SID. <https://sid.ir/paper/865520/fa> (In Persian)
- Kettunen, P., & Kallio, J. (2017). Transparency and Accountability in Governance. *Journal of Public Administration*.
- Khamenei, Seyyed Ali. (2011). Remarks in the meeting with Revolutionary Guards commanders, 13/04/1390 (Iranian calendar) [approx. 2011]. (In Persian)
- Khamenei, Seyyed Ali. (2021). Remarks in the meeting with mourners of Ahl al-Bayt (peace be upon them), 3/11/1400. (In Persian)
- Khaniki, Hadi; Khajir, Yusuf. (2018). Social media and political participation: A meta-analysis of political participation of social media users. *Interdisciplinary Studies in Humanities*, 11(1), 101-127. SID. <https://sid.ir/paper/361776/fa> (In Persian)
- Mahdi Pour, Abdul-Mahdi. (2023). The position of Jihad of Clarification from the perspective of the Leader; *Ayfa-Nameh of Human Sciences*, 7(79), 13-26. (In Persian)
- Mahseni Tabrizi, Alireza; Moeidfar, Saeed; Golabi, Fatemeh. (2011). Examining social trust with a generational perspective in society. *Applied Sociology*, 22(1), 41-70. (In Persian)
- Mohsenzadeh Golfazani, Somayeh; Aghafi, Nader; Masoud Nia, Ebrahim. (2020). Examining the role of social capital in forming the relational pattern of patients with cancer, brain and heart diseases in Rasht hospitals. *Applied Sociology*, 31(1), 37. (In Persian)
- Naranjo-Zolotov, M., Acedo, A., & Lascano, J. E. (2022). Exploring the effects of social capital on the compulsive use of online social networks in civil unrest contexts. *Heliyon*, 8(7), e09990. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09990>

- Nelson, R. R., & Nelson, S. (2020). The Role of Scientific Management in Modern Governance. *Policy & Society*.
- Oga, Y., Ito, K., & Takashima, R. (2024). Sustainable investments in the face of social unrest and risk: A new perspective on corporate social responsibility. *Economics Letters*, 236, 111616. <https://doi.org/10.1016/j.econlet.2024.111616>
- Pirī Zemāneh, Moslem and Qadamī, Kāveh. (2023). The World of Explanation on the Second Step of the Revolution and the Strategy to Counter Hybrid War; Proceedings of the First National Conference on Command and Management in Future Wars, 1-17. (In Persian)
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster.
- Rabi'i, Ali. (2007). Social crises in today's Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 3(8), 120-140. (In Persian)
- Rashadat Joo, Hamideh; Rezaei, Ali Akbar; Mirhaghjoo, Miroonid. (2011). The role of social capital in managing macro urban crises: A case study of Rasht. *Municipal Studies*, 3(6), 1-23. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=160358> (In Persian)
- Sarookhani, Baghir. (2015). Media and social trust. *Visual and Audio Media*, 11(27), 9-32. SID. <https://sid.ir/paper/259486/fa> (In Persian)
- Sidi, Sattar. (2016). Social trust and pro-social behavior. *Iranian National Congress of Social Psychology*. SID. <https://sid.ir/paper/851726/fa> (In Persian)
- Soltani Habib, Masoud; Zakerzadeh, Kianoush. (2016). Social capital and its impact on crisis management in cities (Case study: Hamadan). *Hamadan Police Science Quarterly*, 1(3), 113-134. (In Persian)
- Statements of the Leader (In the supreme leader's presence) at the end of the mourning ceremony of Arba'een of Husayn, 2021. (In Persian)
- World Bank. (2019). *World Development Report 2019: The Changing Nature of Work*.
- Zarei Motin, Hasan; Shamsi, Fatemeh; Adibzadeh, Marzieh. (2017). Moral capital generating social capital. *Management of Social Capital*, 4(1), 27-44. SID. <https://sid.ir/paper/266941/fa> (In Persian)